

סיקור מה/קד

טורקיה החדשה

טורקיה פועלת בשנים האחרונות לבסס עצמה כמעצמה אזורית. העמדה הביקורתית כלפי ישראל היא סנונית ראשונה במדיניות החדשה של אנקרה, שעתידה להציב אתגר לעולם המערבי כולו.

נובמבר 2009

תוכן העניינים

דבר העורך 3
סופה של הברית האסטרטגית

ירח הדבש הסתיים 4
טורקיה כבר לא צריכה את ישראל

עליונות אזרית 11
מירוץ חימוש בצפון אפריקה

פעמיים סודן 15
הסדר השברירי על סף קריסה

גישוש ספרדי 19
ספאטרו חייב לפתוח דף חדש

באוירה נינוחה 22
תשבץ

אין להעתיק, לשכפל או לצטט את כל המאמרים או את חלקם ללא אישור מפורש מבעלי האתר. הצעת מאמרים לפרסום או בקשות להוצאת חומר ניתן להפנות ל-editor@sikurmemukad.com

בשער: ראש ממשלת טורקיה ארדואן, נוטש בהפגנתיות פורום משותף עם הנשיא פרס. צילום: הפורום הכלכלי בדאבוס.
עיצוב השער: תמר בוסתן

דבר העורך

עלייתה לשלטון של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית בטורקיה ב-2002, החלה תהליך איטי של כרסום בברית האסטרטגית ההדוקה בין ישראל וטורקיה. במבצע עופרת יצוקה נראה היה כי יחסי שתי המדינות הגיעו לנקודת האל-חזור. טורקיה, המעוניינת להפוך למעצמה איזורית, הפסיקה לראות ביחסיה עם ישראל חשיבות אסטרטגית כפי שהיה בעבר. הטורקים מבקשים להתקרב לעולם הערבי, ובעיקר למדינות רדיקליות דוגמת איראן וסוריה.

לעומת הכתף הקרה שמעניקה לנו טורקיה, נראה לכאורה כי ספרד תחת הנהגתו של ראש הממשלה ספאטרו מעוניינת דווקא להתקרב לישראל. ספאטרו, המתמודד עם בעיות קשות בבית ומביט בעיניים כלות בהיחלשות התמיכה הציבורית בו, מעוניין ליטול חלק מרכזי בפתרון הסכסוך במזרח התיכון כדרך לשפר את מעמדו.

באפריקה, יבשת למודת מלחמות קשות ישנם מספר מוקדים נפיצים. בצפון אפריקה, מתנהל מירוץ חימוש בין אלג'יריה למרוקו שמאיים להתפרץ לכדי מלחמה בין המדינות. בסודן, הסכם השלום השברירי מ-2005 עומד בפני קריסה, ונראה כי דבר לא ימנע זאת. בשני המקרים מעורבות מדינות רבות מאחורי הקלעים כגון המעצמות הגדולות וכן מדינות כאיראן ולוב אשר מלהיטות את היצרים מתוך אינטרסים שלהן.

בחודש הבא, תמלאנה 4 שנים להקמתו של סיקור ממוקד. לציון המאורע, נציג עיצוב חדש ונשדרג את אופן הצגת המידע באתר. יש למה לצפות.

קריאה נעימה.

אלון לוי ויובל בוסתן
editor@sikurmemukad.com

ירח הדבש הסתיים

אלון לוי ויובל בוסתן

טורקיה לאיחוד בבירות רבות ביבשת. מה שהתקבל בתחילה כעלבון, הפך עם הזמן לזעם, המשפיע במידה לא מועטה על רצון הטורקים להתבסס בזכות עצמם.

הטורקים מאמינים כי הצטרפות שלהם לאיחוד תטיב גם עם המדינות המערביות, בראש ובראשונה בדמות היוספוטן של עשרות מיליוני ידיים עובדות וצעירות ליבשת המזדקנת. גילאי 15-64, שכבת גיל העבודה בטורקיה, הסתכמו ב-30 מיליון בני אדם ב-1990, והם צפויים להגיע ליותר מ-50 מיליון ב-2020, שנת היעד כרגע להצטרפות טורקיה לאיחוד. במקביל, חלה ירידה תלולה בשיעור "התלויים", דהיינו האנשים שאינם יכולים לעבוד בקבוצת הגיל הזאת – מכ-75% ב-1990, ל-55% ב-2005, ועד לשליש מכוח העבודה ב-2020. שקלול נתונים אלו מצביע על כך כי כוח העבודה בטורקיה ישלים צמיחה של פי 5 בין 1990 ל-2020.

כינן ממשלה בראשות מפלגה דתית עורר חששות רבים בטורקיה המודרנית ומחוצה לה. מודעים לרגישות חברתית ולעינו הפוקחת של הצבא החילוני, הציגו אנשי הפיתוח והצדק מדיניות פרגמטית שמטרתה הייתה מיצובה של טורקיה כמעצמה אזורית, בעלת יכולת להשפיע על הזירה העולמית.

על אף הנתונים המרשימים במגזר חשוב כל כך עבור האיחוד, נראה כי הטורקים יביטו בעיניים כלות כיצד קרואטיה, שהחלה את תהליך ההצטרפות הרשמי ביחד עם טורקיה ב-2005, הופכת לחברה בתוך שנה או שנתיים, ועימה, כך נראה, גם איסלנד, שהחלה להשתעשע ברעיון ההצטרפות רק בעקבות המשבר הכלכלי האחרון.

באיחוד יכולים לטעון כי הדרישות מטורקיה זהות לדרישות ממועמדות אחרות, אך רבים משוכנעים כי האירופים גוררים רגליים מסיבה מרכזית אחת – הם אינם רוצים לראות בצירופם של עשרות מיליוני מוסלמים לאיחוד. תחושה זו אינה תלושה כמובן מהמציאות – קנצלרית גרמניה מרקל ונשיא צרפת סרקוזי, מנהיגי שתי המעצמות החשובות ביותר באיחוד האירופי, הם המתנגדים

יחסי ישראל-טורקיה, המוגדרים מאז שנת 1996 כאסטרטגיים, סופגים בשנה האחרונה ובעיקר בחודשים האחרונים מהלומות רבות. במשך שנים קיימו שתי המדינות שיתוף פעולה בתחומי הביטחון, המודיעין, הכלכלה ובתחומים אזרחיים נוספים. מאז המהפך הפוליטי ב-2002, חל פיחות במעמדה של ישראל בטורקיה. הרחוב הטורקי הקצין את עמדותיו כלפי ישראל בשנים האחרונות ושימש כקטליזטור לנטיית מנהיגיו להתרחק מישראל.

האחרונות, פועל יוצא של רפורמות כלכליות ומעמד מועדף בסחר עם האיחוד האירופי. המדינה בעלת 70 מיליון האזרחים מייצרת על פי נתוני הבנק העולמי סחורות ושירותים בהיקף של 800 מיליארד דולר בשנה, עובדה ההופכת אותה לכלכלה המוסלמית הגדולה ביותר בעולם, ולכלכלה ה-17 בגודלה בסך הכל. התוצר הטורקי לנפש כמעט זהה לזה של רומניה, החברה באיחוד האירופי. עם זאת, רמת החיים בטורקיה עונדה רחוקה מהמערב.

שיעורי הצמיחה במשק הטורקי מבטיחים – ב-2006, צמחה טורקיה בשיעור של 6.9%, ב-2007 ב-4.6% וב-2008, עם תחילת המשבר הכלכלי העולמי, ירד שיעור הצמיחה לרמה של 1.1%, תוצאה טובה מכלכלות מערביות רבות. שנת 2009 היא עדיין שנת מיתון בטורקיה, ויש להניח כי היא תסיים את השנה בתוצאה שלילית, אך 2010, כך נראה, תסמן את החזרה לפסים חיוביים של צמיחה. מחקר של הדויטשה בנק מ-2005, חזה צמיחה רצופה בטורקיה עד 2020, בשיעורים של בין 2% ל-4% בשנה, ביחס ישר להתקרבותה לאיחוד האירופי ולרפורמות הכלכליות והמבניות שתערוך לשם כך [2].

הטגנו עם האיחוד האירופי

כרטיס הכניסה לאיחוד האירופי הוא חלומה של ממשלת טורקיה. חברות בארגון העל-מדינתי החזק ביותר כיום, בנוסף לחברות בנאט"ו, יעניק מימד נוסף של עוצמה לאנקרה. הטורקים החלו את תהליך ההצטרפות ב-2005. רשימה של 35 נושאים לביצוע הטילה נציבות האיחוד על טורקיה על מנת להתקבל כחברה באיחוד. 5 מהנושאים הללו הוגדרו כפתורים בקלות יחסית, אך האחרים קשים הרבה יותר לפתרון.

הממשלה הטורקית, שהפגינה בתחילה רצון לעמוד בכל התנאים האירופיים, הולכת ומאבדת את המוטיבציה להצטרף לאיחוד, ועימה גם האזרחים. אלו חשים ביחס השלילי לו זוכה רעיון צירופה של

את העשור הקודם סיימה טורקיה תבולה – אינפלציה מפלצתית, אסונות טבע קשים, שחיתויות נרחבות ובעיות רבות נוספות, גבו את מחירם והגבירו את אי שביעות הרצון מהממשלה. תהליכים אלו הביאו בסופו של דבר לאירוע מכונן בתולדות טורקיה המודרנית – עלייתה לשלטון של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית, מפלגה בעלת צביון דתי.

כינן ממשלה בראשות מפלגה דתית עורר חששות רבים בטורקיה המודרנית ומחוצה לה. מודעים לרגישות חברתית ולעינו הפוקחת של הצבא החילוני, הציגו אנשי הפיתוח והצדק מדיניות פרגמטית שמטרתה הייתה מיצובה של טורקיה כמעצמה אזורית, בעלת יכולת להשפיע על הזירה העולמית. החשיבות האסטרטגית של האזור במלחמה העולמית בטרור והניסיון לגבש מחנה של מדינות מוסלמיות פרו-מערביות, הקל על הממשלה הטורקית להגשים את יעדה.

ראש ממשלת טורקיה ארדואן נהנה כיום ממעמד שדומה שאין לאף מנהיג אחר בעולם – הוא יכול לנחות בושינגטון, במוסקבה, בטהרן, בירושלים, בקהיר, בדמשק או בלונדון, ולהתקבל בכבוד השמור לאזרחים חשובים. הטורקים, לו ירצו בכך, יוכלו לתווך בין ישראל לעולם המוסלמי, בין מדינות ערביות ובין עצמן, בין האמריקנים ובין העולם המוסלמי, בין האמריקנים והרוסים, בין המערב לאיראן ועוד.

טורקיה, המשתרעת ברובה על חלק מאסיה הקטנה ובמיעוטה מצויה באירופה, מהווה גשר של ממש, בין תרבויות, יבשות, אזורי משחר ונתיבי הולכת אנרגיה חשובים [1]. מיקומה של טורקיה העניק לה את הבסיס האסטרטגי הנחוץ להפוך למעצמה אזורית, אולם הדרך לבסס עצמה כזו הייתה קשה.

כבכל מאמץ התעצמות, גם במקרה הטורקי היוותה הכלכלה אבן יסוד. אחרי משבר כלכלי מתמשך, ששיאו כאמור באינפלציה גבוהה בסוף העשור הקודם, מציגה טורקיה צמיחה מרשימה בשנים

על אף האווירה החדשה, נראה כי הקושי ליישב סכסוכים ממושכים בולט גם כאן. באפריל 2010 צפויות בחירות בחלק הטורקי של האי, שם צפוי כרגע מהפך פוליטי והתחזקות של המחנה המתנגד לאיחוד [5]. גם לו תיאות טורקיה להתפשר, היא עתידה לגלות כי הפתרון כלל אינו פשוט – איחוד של האי ידרוש ביצוע רפורמות בחלק הטורקי של האי הים התיכוני. האוכלוסייה שם תהפוך אף היא לחברה באיחוד האירופי, אפשרות שעשויה להוביל את מתנגדי צירופה של טורקיה להתנגד גם לפשרה בקפריסין.

במקביל לבעיה הקפריסאית, ניצבת אנקרה בפני נושאים אקוטיים לא פחות. לפחות בחלקם, כך נראה, מציגים הטורקים מחויבות כנה בניסיון ליישב את הסכסוכים הפתוחים.

פתרון לחבל האטאי

ב-1938, עת סוריה היה תחת משטרו של המנדט הצרפתי, זכה חבל האטאי כפי שהוא מכונה בטורקיה, או אלכסנדרטה כפי שהוא מכונה בסוריה, לעצמאות. שנה לאחר מכן, החליטו תושבי החבל להצטרף לטורקיה. סוריה לא הכירה בסיפוח הזה, והאזור הפך לאבן מחלוקת בין שתי המדינות, שנותרה על כנה במשך 65 שנה.

לסכסוך הטורקי-סורי הזה נוספו במהלך השנים נקודות מחלוקת כגון בניית סכרים על ידי הטורקים על הפרת והחידקל, אשר פגעו באספקת המים לסוריה ועיראק, או סוגיית התמיכה הסורית במחתרת הכורדית הטורקית, אשר ביצעה פיגועים רבים נגד טורקיה, במלחמה שגבתה כ-44,000 קורבנות מאז 1984.

ב-1998 עמדו טורקיה וסוריה על סף מלחמה – הטורקים קידמו כוחות לגבול ואיימו על הסורים לבל ימשיכו בתמיכתם בכורדים. מנהיג המחתרת הכורדית, עבדאללה אוצ'אלן, שישב אז לצד מנהיגי טורר אחרים בדמשק גורש משם, ונתפס על ידי טורקיה. מהלך זה פגע ביוקרתו של המשטר הסורי בקרב ארגונים מהפכניים, ופגע פגיעה אנושה בפעילות המחתרת הכורדית.

לסורים, הייתה סיבה טובה להיענות לאיום הטורקי – מעבר לעדיפות הצבאית שנטתה בבירור לטובת אנקרה, הרי שנחיתות סורית מול שתי שכנות עוינות – ישראל מדרום-מערב וטורקיה מצפון – עשויה הייתה להיות הרת אסון עבור המשטר העלאווי בסוריה, בפרט נוכח התהדקות היחסים בין ישראל לטורקיה. באנקרה, שיחקו היטב על הקלף הזה, וקיבלו את מבוקשם.

הטורקים לא יחכו לאיחוד האירופי לנצח. צילום: סלאטין סונמאז

הממשלה הטורקית, שהפגינה בתחילה רצון לעמוד בכל התכתיבים האירופיים, הולכת ומאבדת את המוטיבציה להצטרף לאיחוד, ועימה גם האזרחים. אלו חשים ביחס השלילי לו זוכה רעיון צירופה של טורקיה לאיחוד בבירות רבות ביבשת. מה שהתקבל בתחילה כעלבון, הפך עם הזמן לזעם, המשפיע במידה לא מועטה על רצון הטורקים להתבסס בזכות עצמם.

יוון פפנדראו את דרכו לטורקיה ומשם לקפריסין, בהצהירו כי ישים את המאמץ לפיוס עם טורקיה ולמצאיאת פתרון בקפריסין, בחזית המאמצים המדיניים שלו. פפנדראו אף הציע לוח זמנים במסגרתו ייפתחו נמלי טורקיה לסחורות מהחלק היווני של האי, ושייעשו מאמצים נוספים להגעה להסדר בין שני חלקי האי.

ראש הממשלה היווני ציין כי אם טורקיה רוצה להצטרף לאיחוד האירופי, הסוגיות האלה חייבות להיפתר. בדצמבר תיבחן הבקשה הטורקית להצטרף לאיחוד האירופי מחדש, ועל פי ההתקדמות של טורקיה בתנאים השונים שהטיל עליה האיחוד, תיקבע מסגרת הזמן העתידית לגבי צירופה לאיחוד [4].

בקפריסין עצמה מסתמנת נכונות אמיתית לפיוס. נשיא החלק היווני, דימיטריס כריסטופיאס, התחייב בפני בוחריו לפני שנה וחצי להביא לפתרון הסכסוך. הוא קרא לטורקים להסיג את 40,000 חייליהם המוצבים בצפון האי, וכן את עשרות אלפי הטורקים שהתיישבו בצפון האי מאז 1974, כדי שניתן יהיה לקדם את איחוד האי. הפתרון המוצע הוא הקמת פדרציה בין שני חלקי האי, בו לכל אחת מהקבוצות האתניות תהיה אוטונומיה בכל נושאי הפנים, ומדיניות חוץ וביטחון משותפת.

הקולניים ביותר לצירופה של טורקיה, והם הציעו מספר חלופות לחברות מלאה באיחוד. באנקרה, שם דחו את כל החלופות על הסף ולא יהיו מוכנים להסתפק בפחות מחברות מן השורה, מלאו כותרות העיתונים מלנכוליה נוכח ניצחונה בבחירות של מרקל בספטמבר האחרון [3].

למרות שהסיכוי להצטרפות טורקית נראה קלוש כרגע, עמדות פוליטיות יכולות להשתנות. על טורקיה מוטל עדיין למלא את חלקה בתחום הרפורמות, שהרי כל דחייה הופכת לתחמושת בידי מתנגדיה. הבעיות הטורקיות המרכזיות שצריכות לבוא על פתרון כדי שתעמוד טורקיה בדרישות האיחוד, נוגעות לענייני ביטחון, מדיניות וחירויות הפרט.

הסכסוך בקפריסין

אחד התנאים הקשים ביותר עבור הטורקים הוא הצורך ליישב את הסכסוך בקפריסין, שם אוזות טורקיה בצפון האי שאינו זוכה להכרה של אף מדינה בעולם. טורקיה נדרשת ליישב את הסכסוך מכיוון ששני הצדדים האחרים בסכסוך – יוון וקפריסין היוונית, כבר חברים באיחוד האירופי ויכולים להטיל וטו על הצטרפות טורקית.

ב-4 באוקטובר, מייד לאחר ניצחונו הסוחף בבחירות ביוון, עשה ראש ממשלת

לסיום הסכסוך ארוך השנים בין המדינות ובין העמים. הארמנים ממשיכים להאשים את טורקיה באחריות לרצח העם הארמני ב-1915 בו מצאו את מותם 1.5 מיליון ארמנים. הטורקים, מצידם, דבקים בסירובם להכיר באחריותם לאחד ממעשי השמדת העם הנרחבים בעידן המודרני.

ההסכם שנחתם ב-10 באוקטובר, כולל את פתיחת הגבולות בין המדינות לראשונה מ-1993, עת סגרה טורקיה את הגבול הארמני על רקע המלחמה בנגורנו-קראבך. המרכיב השני החשוב בהסכם הטורקי-ארמני, הוא הקמתה של ועדה משותפת של היסטוריונים משתי המדינות, עם מנדט לחקור את שאירע הארמנים במלחמת העולם הראשונה. ההסכמה הארמנית להקמת הוועדה התקבלה תחת ביקורת רבה בקרב הלאומנים הארמנים, ובעיקר בקרב הגולה הארמנית, הגדולה פי שלושה מאוכלוסיית ארמניה המונה 3 מיליון בני אדם.

הגולים הארמנים מתנגדים לכל ויתור בסוגיה זו, ודורשים הכרה טורקית ללא תנאי באחריותם לאסון שנגרם לארמנים. מאחר וכלכלת ארמניה תלויה יותר מכל, בכסף שנשלח על ידי הגולים הארמנים למוולדתם, יש להניח כי לעמדת הגולה הארמנית יהיה משקל רב באשר לאופן בו יתגלגל תהליך הפיוס בין הארמנים לטורקים.

עבור הארמנים החיים בארמניה, ההסכם עם טורקיה מוציא אותם מהבידוד הכמעט אולטימטיבי בו הם מצויים, כשהם נאלצים להישען במידה רבה על רוסיה. שליטתם בחבל נגורנו קראבך המאוכלס ב-95% ארמנים אך מצוי כמובלעת בתוך אזרביג'אן, מתאפשרת כל השנים רק בזכות התמיכה הרוסית בהם. פתיחת הגבול עם טורקיה, חושפת אותם למשק כלכלי גדול, ומשם הדרך לאירופה ולמזרח התיכון פתוחה אף היא במידה רבה. במערב בוודאי יקבלו בזרועות פתוחות את הארמנים, הן בשל מיקומה האסטרטגי – בין גיאורגיה, איראן וטורקיה, על אם הדרך של נתיבי הובלת הגז הטבעי ממרכז אסיה למערב והן בשל יחסיה עם רוסיה.

במסגרת פתיחת הגבולות, לא התנו הטורקים כל תנאי לפתרון בסוגיית נגורנו-קראבך שהיוותה כאמור את הסיבה לסגירת הגבול לפני 16 שנה. מדובר בהישג מסוים עבור הארמנים, אולם גם הטורקים יוכלו לראות פירות מההסכם, אם תיפתר סוגיית רצח העם הארמני באופן שארמניה תסכים שלא להטיל את האחריות המלאה לאירועים על טורקיה. לא יהיה מוגזם לכנות הסכם

שרים מטורקיה וסוריה חוגגים את פתיחת הגבול המחודשת בין המדינות. צילום: שמגווי1982, ויקיפדיה

לסורים, הייתה סיבה טובה להיענות לאיום הטורקי - מעבר לעדיפות הצבאית שנטתה בבירור לטובת אנקרה, הרי שנחיתות סורית מול שתי שכנות עוינות – ישראל מדרום-מערב וטורקיה מצפון – עשויה הייתה להיות הרת אסון עבור המשטר העלאווי בסוריה, בפרט נוכח התהדקות היחסים בין ישראל לטורקיה. באנקרה, שיחקו היטב על הקלף הזה, וקיבלו את מבוקשם.

שלהן, וסוריה תרכוש גז טבעי מטורקיה, לנוכח הגידול בביקושים במשק הסורי.

נשיא סוריה אסד שילם על התקרבות זו במטבע יקר, כשהסכים לדחות את פתרון שאלת חבל אלכסנדרטה לדורות הבאים. באופן זה, לא הסירה סוריה את תביעותיה לגבי החבל, אך שאלת עתיד האזור ירדה מסדר היום והפסיקה לשמש כמחסום בפני התחממות היחסים בין שתי המדינות.

הידוק היחסים בין שתי השכנות נתפסת באופן אמביוולנטי במערב ובמזרח התיכון – מצד אחד, פריחת היחסים עשויה להחליש מעוצמת היחסים בין סוריה ואיראן, יעד אליו שואפות רוב מדינות ערב והמערב. מצד שני, התהדקות היחסים בין טורקיה עצמה לאיראן עשויה לפתוח פתח לברית משולשת. מבחינת האירופים, היחסים עם סוריה ואיראן מהווים מקור לחשש במידה וטורקיה תצטרף לאיחוד האירופי. אם תצטרף, יגבול האיחוד עם מדינות אלה. בתרחיש כזה, עשויה טורקיה להפוך לנקודת כניסה נוחה אל תוך האיחוד עבור פעילי טרור ולהבדיל מהגרים מחצי האי-ערב וממרכז אסיה.

הסדר עם ארמניה

באוקטובר האחרון, חתמו ארמניה וטורקיה על הבנות שמטרתן להביא

התפשטות המלחמה העולמית בטרור מאפגניסטן לעיראק, הביאה למפנה גם בטורקיה. המדינה החברה בנאט"ו התנגדה, כמו מדינות מערביות רבות, למלחמה בעיראק. שלא כמו האחרות, לטורקים היה אינטרס ישיר בזירה – הפלת המשטר בבגדד תחזק את האוטונומיה הכורדית בצפון עיראק, אזור ממנו שוגרו התקפות טרור אל עומק השטח הטורקי.

ההתנגדות למהלך האמריקני יצרה את התנאים להפשרת היחסים בין טורקיה לסוריה - ב-2004, הגיע ראש ממשלת טורקיה ארדואן לסוריה, כדי לחתום על הסכם סחר חופשי בין המדינות. אסד השיב בביקור משלו כמה חודשים לאחר מכן. בשנתיים האחרונות, רבו הסימנים לעומק היחסים בין שתי המדינות – טורקיה הוזמנה על ידי סוריה לתווך בינה לבין ישראל; ראש הממשלה ארדואן ביקר בחריפות את ישראל על מבצע עופרת יצוקה ברצועת עזה; טורקיה וסוריה קיימו תמרון משותף באפריל השנה ובחודש שעבר חתמו על הסכם המבטל את הצורך בוויזה במעבר בין שתי המדינות.

גם היחסים הכלכליים בין שתי המדינות מתהדקים – היקף הסחר צפוי לעמוד השנה על כ-3 מיליארד דולר. שתי המדינות מעוניינות לחבר את רשתות הגז

ארדואן נוטש את הפורום עם פרס. צילום: הפורום הכלכלי בדאבוס

יש הרואים במבצע עופרת יצוקה את נקודת השבר ביחסי ישראל וטורקיה. בעיצומו של המבצע, חלקו ארדואן והנשיא פרס במה אחת בפורום הכלכלי בדאבוס. במהלך הוועידה, הטיח ראש הממשלה הטורקי בנשיא הישראלי כי "הוא יודע היטב להרוג אנשים" ונטש בהפגנתיות את הבמה. ארדואן זכה מיד לתשואות ברחבי העולם המוסלמי, ולחיבוק מידי של מזכ"ל הליגה הערבית עמרו מוסא, שנכח בדיון.

עופרת יצוקה או על השיחות שהופסקו בין ישראל לסוריה. למעשה, ניתן לטעון כי תהיה זו יומרות ישראלית להניח כי מדיניותה של ישראל לבדה יכולה להביא מעצמה אזורית דוגמת טורקיה לסטות ממטרותיה ארוכות השנים.

במאמר שפרסמנו באוקטובר 2006 תחת הכותרת "טורקיה רוצה תשובה", הצענו כי הקשיים שנתגלעו בין טורקיה לאיחוד האירופי עשויים יהיו לדחוף את אנקרה לחפש אלטרנטיביות מדיניות וכלכליות חדשות, בין היתר באיראן ובסוריה. הראשונה לשלם את מחיר ההחלטה הטורקית לבסס אלטרנטיבה לקשרים עם המערב, כך כתבנו, תהיה ישראל [6].

למדיניות הטורקית החדשה מגוון סיבות. היחס הצונן מהאיחוד האירופי היא רק אחת מהן. לצד הרצון להראות לאירופים כי טורקיה לא תחכה לנצח ויש בידיה אלטרנטיבות, מאותתים באנקרה למדינות אנטי-מערביות במזרח התיכון

השתתפותה של ישראל בתרגיל גדול של נאט"ו בטורקיה בוטלה ללא הסבר מספק, צעד שהוביל את האמריקנים לבטל אף הם את השתתפותם. למרות הכחשות ראשוניות בדבר הקשר בין ביטול ההשתתפות הישראלית ובין הרעת היחסים, אמר ראש ממשלת טורקיה ארדואן כי הממשלה נטלה בחשבון את דעת הקהל הטורקית בנוגע לישראל.

יש הרואים במבצע עופרת יצוקה את נקודת השבר ביחסי ישראל וטורקיה. בעיצומו של המבצע, חלקו ארדואן והנשיא פרס במה אחת בפורום הכלכלי בדאבוס. במהלך הוועידה, הטיח ראש הממשלה הטורקי בנשיא הישראלי כי "הוא יודע היטב להרוג אנשים" ונטש בהפגנתיות את הבמה. ארדואן זכה מיד לתשואות ברחבי העולם המוסלמי, ולחיבוק מידי של מזכ"ל הליגה הערבית עמרו מוסא, שנכח בדיון.

את הקרע ביחסים בין ישראל לטורקיה ראוי לבחון בהקשר רחב יותר מזעם על

שכזה כאחד ההישגים הדיפלומטיים החשובים ביותר בתולדות טורקיה המודרנית, נוכח הלחץ הגובר עליה מהמערב בנושא הזה.

טורקיה מבססת אלטרנטיבה

בשבועות האחרונים, עוררה סערה סדרת טלוויזיה טורקית בשם "אירייליק", "הפרדה" בטורקית, שעלתה לשידור באחד הערוצים הציבוריים בטורקיה. הסדרה מציגה את צה"ל כצבא לא מוסרי בלשון המעטה - הרג של תינוק בן יומו, הרג של ילדה מטווה קרוב, כיתת יורים הרוצחת קבוצה של פלשתינים ועוד. נציגה של השגרירות הטורקית זומנה למשרד החוץ וננזפה על שידור הסדרה, בעוד שישראל מבקשת להבין האם מדובר בעמדה רשמית של ממשלת טורקיה, שביקשה להסתתר מאחורי חופש הביטוי במקרה זה.

שידור הסדרה מסמל את מעמדה של ישראל בטורקיה בימים אלה.

כי הכול על השולחן וגם עימן יכולה טורקיה להדק את הקשרים.

התנהלות כפולה זו – לחץ על המערב ופנייה למדינות המערביות לצד הרצון להצטרף לאיחוד האירופי, מאפיין את התפיסה האידיאולוגית של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית, המייעדת תפקיד גדול יותר לטורקיה בזירה העולמית – תפקיד של מעצמה אזורית. תפיסה זו, המכונה על ידי כמה חוקרים "כניאו-עות'מאנית", מייחדת לטורקיה את תפקיד המעצמה החשובה בעולם המוסלמי ובמזרח התיכון, הודות למארג הייחודי של קשרים בינלאומיים ממנה היא נהנית [7].

מי שמחפש הסבר נוסף להתלהמות הטורקית, ימצא אותו בכך, ש-1 בינואר 2009, בעיצומו של מבצע עופרת יצוקה, הפכה טורקיה לחברה זמנית במועצת הביטחון. ביחד עם לוב, מייצגים הטורקים את העולם המוסלמי בגוף בעל העוצמה הרבה ביותר באו"ם. נוכח העמדה האנטי-ישראלית המסורתית של העולם המוסלמי כלפי ישראל, הפכה טורקיה באופן טבעי כמעט לפה עבור מבקריה של המדינה היהודית.

טורקיה ירשה במועצת הביטחון בפעם האחרונה ב-1961, ונכשלה מספר פעמים מאז בניסיון להתקבל מחדש למועצה. עבור הטורקים, מדובר בעניין סמלי ואף יותר מכך – הוא מאפשר לטורקיה להשמיע את קולה בנושאים בינלאומיים, כחלק נוסף מהמאמץ שלה לזכות בהכרה של מעצמה אזורית. ב-2010 תתחלף לוב בלבנון, מדינה חלשה יותר מלוב ובעלת אוריינטציה מערבית יותר. שינוי זה עשוי לדרבן את טורקיה ליטול על עצמה את תפקיד המבקר החריפה היחידה של המערב בקרב ובשם מדינות העולם השלישי.

את תפקיד שומרת האינטרסים של העולם המוסלמי נטלה טורקיה עוד קודם לכן – ב-2003, עת התכוננה ארה"ב לפלישה לעיראק, סירבו הטורקים לאפשר לאמריקנים להשתמש בבסיסים שלהם, תפנית ממשית מהסיוע שהעניקו הטורקים ב-1991. האינטרס המרכזי מבחינת הטורקים נמצא בצפון עיראק, באזור הכורדי. הפיכתו הרשמית של חבל כורדיסטאן העיראקי לאוטונומיה, והענקת זכויות אזרחיות רבות לכורדים המקומיים, הדאיגו את הטורקים, שהתמודדו עם פעילות טרור מהאזור.

התפתחות זו הביאה אותם לפעול צבאית כמה פעמים במקום, למגינת ליבם של האמריקנים. הטורקים יצאו לפעולה גדולה אחרונה בפברואר 2008, ומאז הגיעו הטורקים והכורדים העיראקים

ראש הממשלה ארדואן חותם עסקה עם פוטין - מבססים אלטרנטיבות למערב. צילום: הקרמלין

התנהלות כפולה זו – לחץ על המערב ופנייה למדינות המערביות לצד הרצון להצטרף לאיחוד האירופי, מאפיין את התפיסה האידיאולוגית של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית, המייעדת תפקיד גדול יותר לטורקיה בזירה העולמית – תפקיד של מעצמה אזורית. תפיסה זו, המכונה על ידי כמה חוקרים "כניאו-עות'מאנית", מייחדת לטורקיה את תפקיד המעצמה החשובה בעולם המוסלמי ובמזרח התיכון, הודות למארג הייחודי של קשרים בינלאומיים ממנה היא נהנית.

הלבנות באשר להסדרת המצב. מאז, היחסים בין טורקיה לכורדיסטאן העיראקית טובים, והטורקים נחשבים למשקיעים הזרים הגדולים ביותר בכורדיסטאן.

הטורקים מגלגלים את הכדור למערב

עלייתה של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית, שבתחילה נתפסה בחשדנות זהירה כשינוי קל בעמדה הטורקית בעיני המערב, הפכה לשינוי היסטורי של ממש בתולדות הרפובליקה הטורקית. התפיסה הכמאליסטית מבית מדרשו של מוסטפה כמאל, הלא הוא אתא-טורק, הייתה כי על טורקיה לאמץ רפורמות משמעותיות אם ברצונה להיות מדינה מודרנית. הממד החילוני נשמר בקנאות על ידי הצבא ובית המשפט העליון, ובמשך שנים רבות נראה היה כי טורקיה הפגימה את המהפכה של אתא-טורק, ופניה לחברה מערבית-חילונית, המתנתקת משורשיה האסלאמיים.

בטורקיה נחשפו התארגנויות חשאיות [8] להדיח את ראשי האליטה החדשה הזו מעמדות המפתח, אולם חשיפת ההתארגנות סיכלה כל ניסיון שכזה באיבו, חשפה את הקרע החברתי והעניקה ניצחון של ממש לעמדה האסלאמית בפוליטיקה הטורקית. בשבע שנות השלטון של מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית, הצליחו אנשי המפלגה להחדיר למערכות השלטון הוותיקות את אנשיהם, ובכך להשלים את המהפכה השקטה במדינה.

גל המעצרים נגד חברי הארגון הלאומני ארגנקון, התחדש בדצמבר 2008 ונמשך לתוך ינואר 2009, במקביל למבצע עופרת יצוקה, ונראה כי טרם נחשפה ההתארגנות במלואה. מכאן מובן כי הקרע הדתי-חילוני במדינה טרם התאחה – המשך מדיניות הפנים האסלאמיסטית

שני הניצחונות בבחירות של המפלגה האסלאמית, ב-2002 וב-2007, הוכיחו כי חלק גדול בציבור הטורקי מעוניין להשיב עטרה ליושנה. הפיצול בחברה בין האליטות הוותיקות – האליטה הצבאית, המשפטית והכלכלית ובין אליטה חדשה

8. עוד על ארגון ארגנקו, ראה ב"קונספירציה טורקית" בגיליון אוגוסט 2008. של סיקור ממוקד

9. "Turkey's interior minister calls on Kurdish rebels to lay down arms and come home", AP, 23/10/2009

10. Betul Cal, "Israeli tourist arrivals come to a halt", Hurriyet Daily News, 21/10/2009

האם תשתנה הגישה בטורקיה, אם למשל תתחלף ההנהגה הנוכחית במפלגה חילונית? נראה כי באותה קלות בה מוותרים הטורקים על יחסים הדוקים בני 13 שנה עם המדינה היהודית, כך ייווצר קושי בעתיד לשנות את המגמה, מאחר והאינטרסים במדינות העוינות את ישראל מתחזקים ושינוי המגמה ייאלץ לכלול הרעה ביחסים עם מדינות אלה.

ישראל תצטרך להיות זהירה ביותר ביחסיה העתידיים עם טורקיה - הטכנולוגיות הצבאיות שישראל מוכרת לאנקרה עשויות למצוא את דרכן לדמשק, טהרן ואף לידי החיזבאללה והחמאס. גם במערב יידרשו לדילמה של שיתוף טכנולוגיות רגישות עם חברה בנאט"ו ואחת מהממנות של פרויקט ה-F-35, נוכח קשריה המתהדקים עם איראן וסוריה.

בהחלטתם לפנות לעולם המוסלמי, משיגים הטורקים את אחד הגדולים שבהישגיהם - במקום שיידרשו הם להכרעה על עתיד האזור, מגלגלים הטורקים את הכדור לפתחם של האירופים והאמריקנים. אלו, בבואם להכריע סופית על המדיניות כלפי טורקיה, יימצאו עצמם מתמודדים לא עם מדינת מפתח, כי אם מעצמה אזורית רעבה להכרה.

הערות

1. עוד על חשיבותה של טורקיה לענף הגז הטבעי במאמר "נאבקים על הקווקז", בגיליון ספטמבר 2009 של סיקור ממוקד

2. Markus Jaeger, "Turkey 2020: on course for convergence", Deutsche Bank Research, 12/01/2005

3. "Merkel victory hurts Turkey's EU bid: Turkish press", www.eubusiness.com, 29/09/2009

4. "Turkey needs military rethink over Cyprus - Greece", Reuters, 20/10/2009

5. Hugh Pope, "Time Runs Out For Cypriot Solution", Wall Street Journal, 19/10/2009

6. א. לויין וי. בוסתן, "טורקיה רוצה תשובה", סיקור ממוקד, 16/10/2006

7. פינחס ענברי, "דפוס הפעולה העות'מאני של טורקיה, כפי שבא לידי ביטוי ביחסיה עם סוריה", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 15/10/2009

וההתקרבות למדינות כסוריה ואיראן תגביר את תחושת המצוקה בקרב הציבור החילוני בטורקיה; ניסיונות ההתפיסות עם הארמנים, היוונים והכורדים נתפסים כאיום על הלאומיות הטורקית; כמובן, שעצם ההדרה של בני האליטה הוותיקה מעמדות מפתח בתהליך שמתחזק לאורך השנים, מגבירה את הייאוש כלפי המציאות החדשה.

מהבחינה הזאת, תימצא טורקיה זמן רב תחת צלו של הקרע החברתי, אולם נראה כי לפי שעה ידם של האסלאמיסטים על העליונה באופן ברור.

בהקשר הזה, שבו בני בריתה הוותיקים של ישראל בממשל הטורקי, קרי הצבא ומערכות חילוניות אחרות כגון מערכת המשפט ואף גורמים בתקשורת, מתקשים להביע את דעתם בענייני החוץ כמו גם בענייני פנים, הפכה ישראל עד מהרה לשק החבטות הטורקי.

מאמציה של טורקיה להפוך למעצמה אזורית, בעלת מהלכים בבירות החשובות בעולם - מושינגטון ועד מוסקבה, מלונדון ועד ריאד ומטהרן ועד קהיר, הפכו את היחסים עם ישראל לרעועים. המלחמה בעזה אשר נטלה מחיר ממדינות מוסלמיות אחרות המצויות ביחסי שלום עם ישראל כגון מצרים וירדן, העמידה גם את הטורקים באור בעייתי - העובדה כי ישראל עוד ניהלה שיחות עם סוריה בתיווך טורקי בימים שלפני המלחמה, הפכה את הטורקים למעין משתפי פעולה עם ישראל, וכדי להזים את התפיסה הזאת, נדרשו הטורקים להגיב באופן חריף ביותר.

להבדיל מהמצרים, שזוכים בתמורה לשלום עם ישראל לסיוע אמריקני נדיב וליציבות אסטרטגית, היתרונות עבור טורקיה מהיחסים עם ישראל אינם מתקיימים עוד ואינם מצדיקים את הביקורת הפנימית על הטורקים בעולם המוסלמי [9]. טורקיה יכולה לתור אחר אלטרנטיבות לקשר עם התעשיות הביטחוניות הישראליות. הירידה בתיירות מישראל מורגשת רק בחלק מהמקומות, והיא תוחלף בנקל בזרם של תיירים מהמפרץ הפרסי, ממרכז אסיה ומצפון אפריקה [10].

בישראל ממשיכים להאמין כי מדובר בגל חולף, ועל כן כדאי "להוריד את הראש" לפי שעה ולהמתין עד יעבור זעם, אולם נראה כי הטורקים מצויים כבר "בתהליכי גמילה מתקדמים" מישראל. טורקיה בחרה בדרך משלה - התעצמות אזורית ומציאת אלטרנטיבות ליחסים עם המערב, ובדרך הזו ישראל היא החוליה החלשה.

הגשת מאמר לפרסום

אתר "סיקור ממוקד", שעלה לאוויר בדצמבר 2005, מלווה את המגמות המתהוות בזירה הגיאוגרפית-פוליטית בזמן אמת. בספטמבר 2007, הפך האתר לירחון מקוון ייחודי בעברית. האתר זכה לשבחים מאנשי אקדמיה ומודיעין, צוטט במחקרים והצליח להצביע מראש על מגמות בזירה הגיאוגרפית-פוליטית.

כעת, אנו מזמינים קוראים המעוניינים בכך, לפרסם באתר מאמרים פרי עטם.

על מה אפשר לכתוב? בראש ובראשונה, אנו מקבלים בברכה מאמרים מקוריים המשיקים לתחומים אותם אנו נוהגים לסקר. עם זאת, רעיונות למאמרים בנושאים אחרים יישמעו בברכה.

איך להגיש מאמר? מאמר לפרסום צריך להיות בהיקף של 1,000 מילה או יותר. יש לשלוח את המאמר בקובץ וורד. מאמרים שיתקבלו לפני ה-15 לחודש יכנסו לגיליון החודש העוקב, מאמרים שיתקבלו לאחר ה-15 לחודש, יכנסו לגיליון העוקב.

מה לגבי זכויות יוצרים? בהגשת המאמר, המחבר מעניק לסיקור ממוקד רשות בלתי חוזרת לפרסם את המאמר באתר. עם זאת, נבהיר כי אין אנו דורשים זכות בלעדית על החומר, והמחבר רשאי להוסיף ולעשות ביצירתו כרצונו. מחבר המעוניין לשבץ במאמר תמונות, גרפים או כל רכיב אחר שזכויות היוצרים עליו עשויות להיות ברשותו של צד שלישי, יצטרך לספק הרשאה לשימוש בחומר באתר סיקור ממוקד מבעל זכויות היוצרים.

המערכת שומרת לעצמה את הזכות שלא לפרסם כל מאמר שיוגש.

אלון לוי ויובל בוסתן
editor@sikurmemukad.com

עליונות אזורית

אלון לוי ויובל בוסתן

עליונות אזורית בשלוש השנים האחרונות, הופכת צפון אפריקה לזירה אסטרטגית במלחמה הקרה השנייה. מרוץ חימוש שנפתח רשמית בין מרוקו לאלג'יריה במרץ 2006, עם ביקורו של נשיא רוסיה דאז פוטין, חזרתה של לוב למשפחת העמים לאחר שנים רבות של אמברגו בינלאומי, חזירתה של איראן לאזור באופן שמאיים על שלמות המשטר המרוקני, פעילות ענפה של תאי אל קעידה נגד המשטרים השונים בצפון אפריקה - כל אלה משכו את המעצמות הגדולות להתערב בצפון היבשת השחורה.

לשמר את מעמד המדינות באזור על מנת לבסס חיץ אקטיבי בין פליטים מהיבשת השחורה לבין האיחוד האירופי.

יוזמתו של נשיא צרפת סרקוזי להקמת איחוד ים-תיכוני, יוזמה אליה הצטרפו שאר מדינות היבשת, מכוונת בין היתר לגייס את מדינות צפון אפריקה כדי שיחסמו את המעבר של מהגרים אפריקנים לאירופה. צפון אפריקה עצמה מהווה מקור להגירה לאירופה, ואת הבעיה הזאת מקווים האירופים לפתור באמצעות ההסכמים הכלכליים שיובילו להעלאת רמת החיים במדינות האזור, ובכך יפחיתו מגלי ההגירה.

דרומית לרצועת המדינות הזאת, בסודן, צ'אד, מאוריטניה ובמקומות אחרים, מתפשטת ההשפעה הסינית. החשש המערבי ובמידה מסוימת גם החשש הרוסי מפני התפשטות של הענק האסיאתי לכיוון צפון, מאלצת את המעצמות השונות להשקיע משאבים רבים יותר באזור.

המאבק הבין-מעצמתי הזה, מתנקז לא מעט לסכסוך המרוקני-אלג'יראי, ששורשיו נטועים עמוק בעידן הקולוניאלי של האזור, ובפרט בימי הדה-קולוניאליזם. מרוקו השתחררה ראשונה מהשלטון הצרפתי ב-1956, לאחר מאבק קצר יחסית על העצמאות. שכנתה אלג'יריה לעומת זאת, נאלצה להילחם במשך שמונה שנים עקובות מדם עם השלטון הצרפתי, בטרם זכתה לעצמאות המוחלטת, ב-1962.

באותו הזמן, התפתחו במרוקו שאיפות אירידנטיות - היסטורית, בטרם הגעת הצרפתים לאזור, אחזה הסולטנות המרוקנית בשטחים נרחבים יותר ממרוקו המודרנית. על פי גרסאות שונות, מדובר באזורים המשתייכים כיום למאוריטניה, אלג'יריה, אזור סהרה המערבית ושתי המובלעות הספרדיות מְלִייה וסאוטה, הממשיכות להתקיים בחוף המרוקני עד היום.

במרץ 2006, חתמו רוסיה ואלג'יריה על עסקת הנשק הגדולה ביותר בה הייתה מעורבת מוסקבה מאז התפרקה ברה"מ. העסקה נאמדה אז בכ-8 מיליארד דולר, וכללה שמיטת חובות ענק ורכש של מטוסי קרב מתקדמים. אלג'יריה, שבמשך שנים רבות השתוותה למרוקו בגודל המשק שלה, מינפה את רווחיה ממחירי הנפט והגז הטבעי שגאו, לטובת רענון ושדרוג צבאה. כפועל יוצא מעסקת הנשק הפכה אלג'יריה, המהווה את המקור לעשירית מהגז המיובא לאיחוד האירופי, לחברה חשובה בקרטל הגז הטבעי המתהווה של רוסיה.

באפריל 2008, כשנתיים לאחר הביקור באלג'יריה, הגיע פוטין לביקור בלוב, מדינה חשובה מעט פחות במפת ייצור הגז בעולם, אך חשובה יותר בתחום ייצור הנפט. הרוסים ביקשו לקדם הסכם להנחת צינור ימי שיחבר בין לוב לסיציליה. גם כאן השלים פוטין עסקת נשק גדולה, בהיקף של 3 מיליארד דולר.

העסקה עם רוסיה הייתה שיאה של התחמשות מחודשת של לוב, שיצאה רק בסוף 2003 מבידוד מערבי ארוך שנים. בידוד זה הפך את הצבא הלובי מאחד החזקים והגדולים באפריקה ובעולם הערבי, לצבא מחליד שרוב מטוסיו והטנקים שלו אינם שמישים בשדה הקרב. לעסקה עם רוסיה קדמה עסקה לרכישת מטוסי קרב צרפתיים מסוג רפאלה ולהקמת כורים גרעיניים. בכך יישרה לוב קו עם שכנותיה, מרוקו, אלג'יריה וגם מצרים, שצפויות להיכנס כולן לשלבי בנייה מתקדמים של הפקת חשמל גרעיני במהלך העשור הבא.

צפון אפריקה כזירה

צפון אפריקה מהווה יעד אסטרטגי עבור המעצמות - העסקאות הגדולות לרכישת נשק מכניסות ממון רב לרוסים, לצרפתים ולאמריקנים, אך העניין בזירה רחוק מלהסתכם בכך - האמריקנים מוטרדים מפעילות אל קעידה באזור, רוסיה שמה עין על מאגרי הגז הטבעי בעיקר באלג'יריה והאירופים מבקשים

באוקטובר 1963, פרצה מלחמה בין שתי המדינות, שנמשכה שלושה שבועות. למרות עדיפות צבאית של הכוחות המרוקנים על פני הצבא האלג'יראי שהתבסס על ותיקי מלחמת הגרילה בצרפתים, לא הצליחה מרוקו לספח לעצמה שטחים, באזור שנחשב לעשיר במינרלים.

האמריקנים מוטרדים מפעילות אל קעידה בצפון אפריקה, רוסיה שמה עין על מאגרי הגז הטבעי בעיקר באלג'יריה והאירופים מבקשים לשמר את מעמד המדינות באזור על מנת לבסס חיץ אקטיבי בין פליטים מהיבשת השחורה לבין האיחוד האירופי.

מאז המלחמה, פחתה המתיחות בין הצדדים אך לא פסקה לחלוטין. כתריסר שנים לאחר מכן, עת ויתרה ספרד על אחיזתה בשטחי סהרה הספרדית המכונה כיום סהרה המערבית, פלשו צבאות מרוקו ומאוריטניה למושבה הספרדית לשעבר, בהציגו כל אחת דרישות טריטוריאליות. בתחילה השתלטה מרוקו על כשני שלישים מהשטח ומאוריטניה על שליש נוסף, אולם מאבק מוצלח של הפוליסאריו בכוחות מאוריטניה, הוביל שלוש שנים לאחר מכן לנסיגה מאוריטנית. מרוקו השתלטה על סהרה המערבית, ומסרבת מאז לסגת משם.

כוח הגרילה של העם הסהראוי, הפוליסאריו, הנחשב לארגון טרור בעיני המרוקנים, ניהל מאבק אלים נגד רבאט עד שנת 1990. המלחמה דעכה בסוף שנות ה-80 לאחר שהוקמה חומת הפרדה בסהרה המערבית, במטרה לחצוץ בין הצדדים. לסהראויים 16 שגרירויות שונות ברחבי העולם וכן מספר נציגויות נוספות. הבולטות שבהן מצויות באלג'יריה, לוב, איראן, קובה, ונצואלה, זימבבואה, אנגולה וניג'ריה. האלג'יראים נחשבים לתומכים המובהקים של הסהראויים, ובשטחם בסיסים חשובים של הפוליסאריו, כמו גם ארבע מחנות פליטים בהם חיים 100,000-150,000 פליטים סהראויים.

מרוקו עצמה משלמת מחיר דיפלומטי לא פשוט על אחיזתה בסהרה המערבית - היא המדינה היחידה מבין מדינות אפריקה שאינה חברה באיחוד האפריקני מאז הקמתו, מאחר וסהרה המערבית זכתה במעמד של חברה בארגון.

פוטין עם נשיא אלג'יריה, בוטפליקה - הביקור במרץ 2006 נתן את האות לתחילת המירון האזורי. צילום: הקרמלין

תהליך השדרוג של הצבא האלג'יראי שהחל כאמור ב-2006 לא נפסק מאז - 29 מטוסי המיג-29 שנרכשו באותה עסקה, הוחזרו לרוסים לאחר שהאלג'יראים טענו כי הם מאיכות ירודה. הרוסים אמורים להחליף את המטוסים הללו ב-16 מטוסי סוחוי-30 שיצטרפו ל-28 מטוסים מדגם זה שנרכשו בעבר. כמו כן, הוצע לאלג'יראים לרכוש מטוסי מיג 35 מתקדמים.

חיל השריון האלג'יראי עומד להפוך לחיל המודרני ביותר באפריקה לצדו של חיל השריון המצרי - ב-2006, רכשה אלג'יריה מרוסיה 360 טנקי T-90, הדגם המתקדם ביותר שיש לרוסים כיום, וכן 42 טנקים מדגם T-80 שקדם לו. בנוסף, נחתמה עסקה לשדרוג 500 טנקי ה-T-72 שברשות האלג'יראים, כולל הטמעת מערכות הקיימות כיום רק ב-T-90.

כ-400 טנקים סובייטים מיושנים שברשות האלג'יראים יוסבו ככל הנראה לנגמ"שים, מערך שישודרג אף הוא על ידי התעשייה הרוסית. להשלמת הצטיידות צבא היבשה, יקלוט מערך הנייט האלג'יראי טילי קורנט דוגמת אלו שהיו בשימוש החיזבאללה במלחמת לבנון השנייה.

האלג'יראים אף רכשו כמאה מסוקים מסוגים שונים מאיטליה, וביחד עם עסקאות נוספות, נראה כי גם מערך המסוקים שלהם עבר מודרניזציה של ממש. כשתסיים אלג'יריה את קליטת המערכות החדשות, היא תהפוך למעצמה הצבאית השנייה בחוזקה באפריקה לאחר מצרים [1].

בספטמבר, השמיד הצבא האלג'יראי למעלה מ-415,000 מוקשים, ירושה משנות השלטון הצרפתי. הצרפתים פיזרו במהלך שלטונם כ-11 מיליון מוקשים לאורך הגבול עם מרוקו במערב ולוב במזרח, כדי למנוע סיוע חיצוני למאמצי ה-FLN - חזית השחרור הלאומית של אלג'יריה. לאחר שיצאו הצרפתים, נותרו המוקשים, והאלג'יראים ביקשו לפרק אותם. מאז 1962, פירקו האלג'יראים 8 מיליון מוקשים, חלק גדול מהם בשנתיים האחרונות, מאז שצרפת העבירה לאלג'יריה מפות עם המיקום המדויק של המוקשים [2].

העובדה כי האלג'יראים מבקשים להסיר את המוקשים מהגבולות שלהם, תמוהה לכאורה לנוכח העובדה כי יש בידיהם את המפות המקוריות של פריסת המוקשים אשר הוכחו כמדויקות, ומוקשים אלה יכולים לשמש כקו הגנה מול היריב

במרץ 2006, חתמו רוסיה ואלג'יריה על עסקת הנשק הגדולה ביותר בה הייתה מעורבת מוסקבה מאז התפרקה ברה"מ. העסקה נאמדה אז בכ-8 מיליארד דולר, וכללה שמיטת חובות ענק ורכש של מטוסי קרב מתקדמים. כפועל יוצא מעסקת הנשק הפכה אלג'יריה, המהווה את המקור לעשירית מהגז המיובא לאיחוד האירופי, לחברה חשובה בקרטל הגז הטבעי המתהווה של רוסיה.

מערבי רק בסוף 2003, נהנתה מאז מהגאות במחירי הנפט והגז הטבעי. עם ההתבססות הכלכלית והסרת האמברגו, נפתחו השווקים בפני קדאפי, שהחליט לשקם את צבאו המיושן - הוא הצליח לקבל הסכמה רוסית למחיקת חוב בסך 4.5 מיליארד דולר, במסגרת עסקה חדשה לרכישת 20 מטוסי קרב מתקדמים מדגמי הסוחוי 30 וסוחוי 35.

הדגם האחרון החל להיקלט בחיל האוויר הרוסי רק ב-2008, כך שנראה שיחלפו עוד לא מעט שנים בטרם יסופק המטוס הראשון לצפון אפריקה. עד אז, תיאלץ לוב להסתדר עם מטוסים ישנים דוגמת המיג 23 ודומיו.

לצד המטוסים הרוסיים החדשים, נמצאת לוב על סף סיכום עם צרפת לרכישת 14 מטוסי רפאלה, הדגם החדש ביותר שיש לתעשייה הצרפתית להציע. מטוסים אלו יחליפו את המיראזיים הישנים של טריפולי. העסקה עם צרפת, שתכלול ככל הנראה גם רכישת מסוקי קרב ותובלה, תסתכם בכ-6 מיליארד דולר.

קדאפי פועל גם לשדרג את חיל השריון שלו על בסיס טנקים רוסיים. כיום נמצאים בידי הלובים כ-2,000 טנקים, רובם מדגמי T-55 ו-T-62, שכשירותם מוטלת בספק.

המרוקני. לפיכך, תוהים בחשש שכנותיה של אלג'יריה - האם היא מתכננת בעתיד לפלוש לשטח מרוקו, ובהסירה את המוקשים, מכינה לעצמה נתיב נוח לפלישה? האם מבקשים האלג'יראים להרחיב את הגבולות שלהם בעתיד?

נוכח ההתעצמות האלג'יראית, לא יכולים במרוקו לשבת בחיבוק ידיים - בספטמבר אישר הממשל האמריקני, שכבר מכר 24

מטוסי F-16 חדישים למרוקו בעסקה של 2.5 מיליארד דולר, מכירה של חימוש מיוחד למטוסים בהיקף של כמה מאות מיליוני דולרים. הממשל האמריקני אף אישר את שדרוג מערך הנייט המרוקני, ומרוקו תרכוש טילים ותותחי נ"מ חדישים מארה"ב [3].

ב-2008, הסתכמו רכישות הנשק של מרוקו ב-5.4 מיליארד דולר - הקניינית השלישית בקרב המדינות המתפתחות, אחרי סעודיה ואיחוד האמירויות. השריון המרוקני מורכב כיום מכ-450 טנקים מיושנים יחסית, מדגמי T-72 ו-M-60 אמריקנים, שבישראל מוכרים כטנקי המג"ח השונים, והיא מצויה בנחיתות דרמטית מול הצבא האלג'יראי.

גם לוב, שכנתה ממזרח של אלג'יריה, אינה יכולה להרשות לעצמה להישאר מאחור - המדינה שהשתחררה מאמברגו

הקודמים לפרוק את כעסיהם בצורה חוקית ומסודרת.

בספטמבר 2007, התקיימו בחירות לפרלמנט המרוקני, ובו הצליחה מפלגת הפיתוח והצדק האסלאמית (אין קשר ישיר למפלגה הטורקית הנושאת את אותו השם, א.ל.וי.ב.) להפוך לשנייה בגודלה. ישנן הערכות במרוקו שאלמלא מעורבות ממשלתית בבחירות, הייתה מצליחה להפוך למפלגה הגדולה ביותר.

המפלגה האסלאמית נחשבת למתונה יחסית למפלגות אסלאמיות אחרות בפוליטיקה הערבית, והיא נזהרת שלא לבקר את בית המלוכה באופן ישיר, אלא להפנות את הביקורת למגמת ההתמערבות של החברה המרוקנית, הנוגדת את רוח האסלאם. למרות זאת, כל התחזקות פנימית של כוחות אסלאמיים, מדאיגה את בית המלוכה, שם זוכרים היטב את השלכות מלחמת האזרחים העקובה מדם שהתחוללה באלג'יריה השכנה.

בתקופה האחרונה מפעילה מרוקו יד קשה במיוחד על התקשורת, הן המקומית והן הזרה. במהלכים רווי אירוניה, פועלים השלטונות להשתיק אמצעי תקשורת כביכול בשם חופש הביטוי ושווה ארוכה של תקריות עם עיתונים בעלי תפוצה עולמית הסתיימו בהחרמה או איסור הפצה. באוגוסט, פרסם הלה-מונד הצרפתי סקר, שביקש לבחון את ביצועיו של מלך מרוקו. על אף שלא ביקר את המלך בכל התחומים, עצם הצגתו נתפסה כפוגעת ברשות הלאומיים במרוקו ועיתונים מקומיים שציטטו את הסקר נסגרו.

באוקטובר האחרון שוב הסתבכו בלה-מונד עם השלטונות, כשפרסמו קריקטורות על משפחת המלוכה המרוקנית. הגיליונות הוחרמו ועורכי העיתון המקומי "אפבר אל-יום", שהיווה ככל הנראה את המקור לקריקטורות, ממתנים למשפטם.

ביולי האחרון הצטרף השבועון הצרפתי "הקוריר" לרשימה השחורה של שלטונות מרוקו, לאחר שפרסם כתבה המציגה את המלך כפוגע בזכויות אדם. עורך של שבועון מקומי במרוקו, אשר פרסם מאמר באמצע אוקטובר שנגע לבריאותו של המלך, כבר הספיק להישפט ולהישלח לכלא לשנה. עיתון אחר, שהביע ספקות כלפי דו"ח של צוות חשיבה אירופי משנת 2005 אשר הציג רפורמות בתחום זכויות האדם במרוקו, חויב לשלם רבע מיליון אירו כפיצוי עבור צוות החשיבה. העיתון ערער לבית המשפט העליון המרוקני, וערעורו נדחה.

נשים סהראויות מפגינות נגד חומת ההפרדה בסהרה. צילום: ממשלת סהרה המערבית

כוח הגרילה של העם הסהראוי, הפוליסארי, הנחשב לארגון טרור בעיני המרוקנים, ניהל מאבק אלים נגד רבאט עד שנת 1990. המלחמה דעכה בסוף שנות ה-80 לאחר שהוקמה חומת הפרדה בסהרה המערבית, במטרה לחצוץ בין הצדדים. האלג'יראים הם תומכים מובהקים של הסהראוים, ובשטחם בסיסים של הפוליסארי.

גישה מרוקנית פרו-מערבית

האזור, שהופרד ממנה במסגרת המשחק בין המעצמות הקולוניאליות [4].

הלחץ הבינלאומי בסוגיית סהרה המערבית, המאבק בטרור של אל-קעידה שהיכה במדינה בעבר והחשש מפני השכנה החזקה ממזרח, נותן את אותותיו על המשטר המלוכני במרוקו. המלך מוחמד ה-6 שהוכתר בשנת 1999 לאחר מותו של אביו חסן ה-2, ביקש בהתחלה לאמץ רפורמות ליברליות במדינה, וזכה לתשואות בקהילה הבינלאומית. פיגוע טרור במאי 2003, שגבה 45 הרוגים ואשר כוון בין היתר גם למטרות יהודיות, הוביל את המלך לאמץ חוקים למלחמה בטרור, אשר שימשו את זרועות הביטחון לפעולות גם נגד מתנגדי המשטר.

מרוקו מפגינה בשנים האחרונות מדיניות פרגמטית, המנסה לנטרל מוקדי מתח נגד השלטון. מדיניות זו מביאה עימה חיבוק מערבי ולפרקים ביקורת. בתחילת 2004, הדהימה מרוקו את העולם כשהקימה ועדה לחקר פשעים שביצע המשטר נגד אזרחים מרוקנים בין השנים 1956-1999, בהן שלטו אביו וסבו של המלך הנוכחי.

הוועדה פעלה במשך שנתיים, אולם למרות שורה של מסקנות, לא בוצעו שינויים דרמטיים, לא נענשו אנשי מפתח וכיו"ב. למעשה, נראה כי עיקר תפקידה של הוועדה היה לאפשר לנפגעי הממשלים

ב-30 ביולי, בנאום שנשא לציון עשור לעלייתו לכס המלוכה, קרא המלך מוחמד ה-6 לשכנתו אלג'יריה לפתוח את הגבול ביניהן הסגור מזה 15 שנה. בשנת 1994, סגרה אלג'יריה את הגבול עם מרוקו, לאחר שמרוקו טענה כי אלג'יריה עומדת מאחורי פיגועים שהתרחשו בשטחה. בפברואר 2009, על רקע מבצע עופרת יצוקה, נפתח הגבול באופן חד-פעמי כדי לאפשר מעבר של סיוע לרצועת עזה. על אף שהסיבה הייתה לאפשר מעבר של שירה הומניטארית, נראה כי שלטונות מרוקו, החוששים מההתעצמות האלג'יראית, חיפשו אחר דרכים ליישב את הסכסוך בין המדינות.

בנאום הוסיף המלך כי על אלג'יריה לכבד את העובדה כי מרוקו מוכנה להציע לתושבי סהרה המערבית אוטונומיה, מאחר ומדובר בהצעה בעלת סיכוי להביא לסיום הסכסוך. עם זאת, הסהראוים אינם מוכנים לקבל את ההצעה המרוקנית ודורשים לקיים משאל-עם על עתיד החבל, בו עצמאות מלאה ממרוקו תהיה אחת האפשרויות.

מרוקו, שיישבה עשרות אלפי מרוקנים בחבל, אינה מתכוונת להסתכן בתמיכה של רוב התושבים בעצמאות, והיא מוסיפה להתעקש על זכויותיה ההיסטוריות על

פוטין עם קדאפי - סגרו על עסקת נשק ומחיקת חובות. צילום: הקרמלין

המגמה במרוקו ברורה - בסוף יולי פרסם הארגון הבינלאומי "עיתונאים גבולות" העוקב אחר חופש העיתונות בעולם, דו"ח הטוען כי למרות רפורמות שבוצעו בשלושת שנותיו הראשונות בתפקיד המלך, ניכר סחף אנטי-תקשורתי מצידו מאז 2002.

מרוקו והשואה

מלך מרוקו מוחמד ה-6, מוביל קו נדיר ושונה ברחבי העולם הערבי ואף המוסלמי - הוא הגדיר בעבר את שואת היהודים כאחד האירועים הטראגיים בהיסטוריה והוא תומך בהפצת העמדה הזאת ברחבי העולם המוסלמי. מרוקו הייתה אחת המדינות הבודדות בעולם הערבי שקיימה יחסים רשמיים עם ישראל, אם כי היא ניתקה אותם במהלך האינתיפאדה השנייה.

גם אביו של המלך הנוכחי, חסן ה-2, ביקש ליצור קשרים טובים עם המדינה היהודית, והיה לאחד המתווכים החשובים בין ישראל ומצרים ב-1977, בתהליך שהוביל לבסוף לשלום בין המדינות. סבו של המלך הנוכחי, מוחמד ה-5, נחשב עד היום לאהוב ביותר בעיני יהודי מרוקו. בזמן מלחמת העולם השנייה, עת נשלטה מרוקו על ידי שלטון ושי הצרפתי הפרו-נאצי, הגן מלך מרוקו על היהודים במדינה, בצעד שהוביל לפני כמה שנים לקריאה מצדם של בכירים מקרב יהודי מרוקו להכיר בו כחסיד אומות העולם.

מרוקו היא גם המדינה הערבית היחידה שעדיין פועלת בה קהילה יהודית של ממש בת כ-3,000 חברים, הגם שזו מהווה פחות מאחוז אחד מהקהילה הגדולה שהתקיימה עד לעצמאות מרוקו ב-1956. בקרב ארמון המלוכה פועלים עד היום יועצים יהודיים רבי-השפעה, כגון סרג' ברדוגו שכהן כשר התיירות בשנות ה-80, רוברט אסרף ואנדרז' אזולאי שייצעו גם לחסן ה-2. אזולאי חבר במועצה נבחרת של 6 אנשים, העוסקת בענייני הניהול השוטף של הממלכה.

מעניין לציין, כי הנאום שנשא מלך מרוקו במרץ השנה בפריז, בו הכיר בזכר השואה, אירע זמן קצר לאחר שמרוקו ניתקה את יחסיה עם איראן ב-9 במרץ 2009. הסיבה שניתנה לניתוק היחסים דאז, הייתה הפעילות המוגברת של האיראנים להפצת הדת השיעית במרוקו, פעילות המנוגדת לחוק המרוקני ומתויגת כחתרנית [5].

השיוך הגושי בזירה

קרבנה של מרוקו למערב, ובמידה רבה גם לישראל, הופכת אותה למטרה

גם לוב, שכנתה ממזרח של אלג'יריה, אינה יכולה להרשות לעצמה להישאר מאחור - המדינה שהשתחררה מאמברגו מערבי רק בסוף 2003, נהנתה מאז מהגאות במחירי הנפט והגז הטבעי. עם ההתבססות הכלכלית והסרת האמברגו, נפתחו השווקים בפני קדאפי, שהחליט לשקם את צבאו המיושן.

עם מרוקו, טווחה מערכת יחסים קרובה עם ארה"ב במלחמה בטרור וב-1998 אף כוננה יחסים עם ישראל - המדינה הערבית השלישית שעשתה זאת בסך הכל. טאיה הופל מהשלטון בהפיכה ב-2005.

מאז, סובלת מאוריטניה מחוסר יציבות פוליטי - בבחירות שנערכו ב-2007 ניצח מוחמד שיחי' עבדאלאיי, אך הוא הודח כעבור שנה בלבד. על אף חוסר היציבות, הדחתו של טאיה בישרה על תפנית ביחסי החוץ של המדינה - היחסים עם האמריקנים והמרוקנים התערערו והיחסים עם ישראל נותקו בעקבות מבצע עופרת יצוקה. מנגד, זכתה סין לחדור למשק הנפט התולי של המדינה באמצעות מספר רב של זיכיונות חיפוש.

בעוד שההפיכה ב-2005 שהובילה לבחירות דמוקרטיות ראשונות בתולדות המדינה זכתה לתשואות בסופו של דבר בקרב הקהילה הבינלאומית, את ההפיכה ב-2008 גינה העולם כולו למעט מדינה אחת - מרוקו. התקשורת ברבאט הריעה למנהיג ההפיכה גנרל מוחמד עבד אל-עזיז וכינתה אותו "פטריוט". עבד אל-עזיז, שחינוכו הצבאי היה במרוקו ונחשב לבעל קשרים אישיים עם מלך מרוקו, היה ממנהיגי ההפיכה ב-2005 ובהיותו האיש החזק במאוריטניה, החליט להשתלט על השלטון.

לארגוני הטרור השונים - הן אל-קעידה והן ארגונים שיעים בתמיכה איראנית, מעמידים את השלטון המרוקני בפני אתגרים שונים ולא פוסקים מלנסות ולפגוע במוסדות השלטון. לעומתה, בחרו אלג'יריה ולוב לתמוך בקו של הגוש הריכוזי בהנהגת הרוסים, אך מבלי לפגוע בקשרים העסקיים עם המערב.

קדאפי, המסוכסך עם רוב מנהיגי העולם הערבי ובעיקר עם המלך הסעודי, מוצא בהתחזקות האיראנית ובפרט במתיחות בין טהרן לקהיר וריאד יתרון, בבחינת אויבו של אויבך הוא ידידך. כך, הפכה איראן לחברה קרובה ורצויה בלוב [6]. קדאפי גם שידך עצמו, באופן טבעי כמעט, לבת ברית אחרת של איראן - ונצואלה בהנהגת הוגו צ'אבוז.

מאוריטניה, המדינה שלחמה בעצמה בפוליסאריו בשנות ה-70 אך נאלצה לפרוש מהמלחמה לאחר שזו ריסקה את המשק שלה, ידעה תהפוכות רבות בזירה הפנימית וביחסיה עם מרוקו. לאחר הפרישה מהמלחמה, ניסו המרוקנים לבצע הפיכה צבאית במאוריטניה, פעולה שהובילה לניתוק היחסים בין המדינות.

ב-1984 עלה לשלטון הרמטכ"ל המאוריטני טאיה, אשר הנהיג את המדינה במשך 21 שנה. שלטונו היה דיקטטורי, והזיקה שלו הייתה מערבית - מאוריטניה בהנהגתו חידשה את היחסים

1. "Are Morocco And Algeria Gearing Up For Arms Race?", cabalamuse.com, 17/09/2009

2. "Algerian army defuses French landmines", AFP, 08/10/2009

3. "Obama Okays F-16 weapon systems for Morocco", World Tribune, 15/09/2009

4. "King Mohammed VI Calls on Algeria to Re-open the Moroccan-Algerian Borders", Morocco Times, 03/08/2009

5. "Morocco's Holocaust recognition rare in Islam", AP, 25/07/2009

6. "Libya's Kadhafi hurls insults at Saudi king", AFP, 30/03/2009

אחת מהקריקטורות שהכעיסו את המרוקנים והביאו להחרמה של אמצעי תקשורת

בתקופה האחרונה מפעילה מרוקו יד קשה במיוחד על התקשורת, הן המקומית והן הזרה. במהלכים רווי אירוניה, פועלים השלטונות להשתיק אמצעי תקשורת כביכול בשם חופש הביטוי ושורה ארוכה של תקריות עם עיתונים עולמיים הסתיימו בהחרמה או איסור הפצה.

ההכרה בעליונות הצבאית האלג'יראית, עשויה לספק לה הישגים מול המרוקנים, כגון שרטוט מחודש של הגבול בין המדינות שיכלול סיפוח של שטח לאלג'יראים, מציאת פתרון מדיני לסהרה המערבית שבבסיסו קריעת האזור ממרוקו והישגים בתחומים אחרים. החל מ-2010 כשהעליונות הזו תגיע לידי הבשלה, צפוי כי יופעל לחץ מצד האלג'יראים על המרוקנים בנושאים השונים, ואילו מרוקו מצדה תחפש אחר דרכים לרכך את הלחץ.

במידה ואלג'יריה תבחר במדיניות של הליכה על הסף, קרי איום במלחמה כדי להגיע להישגים מול מרוקו, עשויה הזירה הצפון-אפריקנית להתלקח במהירות, במאבק בו יהיו מעורבות המעצמות הגדולות, חלק ממדינות המאגרב וכן מדינות שמדרום לסהרה.

מאוריטניה החלשה וחסרת היציבות עשויה ליפול קורבן להפיכה נוספת, הפעם של גורמי טרור עולמיים. מרוקו, המוצאת עצמה נלחצת אל הקיר, עשויה לבחור בעצמה להרוץ את המצור באמצעות מהלך דרמטי – מהלך מלחמתי נגד אלג'יריה מצד אחד, או דווקא יוזמת שלום בה תבצע ויתורים רבים.

בבחירות ביולי 2009, ניצח עבד אל-עזיז בהפרש גדול. בטקס ההכתרה שלו לנשיא, נכח ראש ממשלת מרוקו, לצד מנהיגי סנגל, מאלי ומדינות נוספות מהאזור. נראה כי בשלוש השנים שלאחר הפיכת 2005, חששו במרוקו מחיבור בין אלג'יריה למאוריטניה אשר יאפשר פתיחת חזית נוספת מול מרוקו במידה ותפרוץ מלחמה באזור.

בהקשר זה מתקיימות הערכות כי למרוקו הייתה מעורבות בהפיכה של 2008, אשר העלתה מנהיג בעל יחסים קרובים איתה. עם זאת, מאוריטניה, על אף יחסי הקירבה עם מרוקו, שומרת עדיין על יחסים תקינים עם אלג'יריה. יחסיה עם סין, כך נראה, טובים יותר מאשר יחסיה עם האמריקנים.

המגמה האלג'יראית היא להפוך להיות המעצמה הצבאית, הכלכלית והפוליטית החשובה ביותר בצפון אפריקה, לצד המצרים. הקשר האסטרטגי לרוסים מאפשר לאלג'יראים כבר היום להפעיל לחץ כלכלי על אירופה אם ירצו. העובדה כי הרוסים והאלג'יראים ובני ברית נוספים מספקים כמחצית מתצרוכת הגז האירופית, מעמידה את אירופה בעמדת נחיתות לא רק מול הרוסים ממזרח, אלא גם מול האלג'יראים מדרום.

הערות

פעמיים סודן

אלון לוי ויובל בוסתן

לשבטים הערביים במערב המדינה. אלו בתורם, ראו בכך אור ירוק והגבירו את מעשי הטבח והגירוש נגד המקומיים.

המטרה העיקרית של הבחירות ב-2010 היא ליצור את התנאים המקדימים לביצוע משאל עם בינואר 2011, בו תעמוד להצבעה השאלה האם הצפון והדרום ייפרדו. מדובר באירוע נפיץ ביותר, בעל פוטנציאל אלימות גדול מכפי המתרחש בדארפור כיום.

המשמעות של עצמאות דרום-סודנית

עצמאות עבור דרום המדינה היא בעייתית ביותר עבור הצפון הערבי בשל העובדה כי עיקר מאגרי הנפט הסודנים נמצאים בדרום. כיום מקבלת ממשלת הצפון יותר ממחצית מהתמלוגים על הנפט המופק במדינה. עיקר הנפט מיוצא באמצעות צינורות לפורט סודן שבים האדום. מעניין לציין כי בעוד שמאגרי הנפט מצויים בדרום, בתי הזיקוק ונמל הייצוא מצויים בצפון. פירוש הדבר הוא אובדן מקור ההכנסה החשוב ביותר של הצפון, אך גם אתגר כלכלי לא פשוט עבור הדרום שיזדקק לתשתיות עצמאיות משל עצמו.

יש להניח כי פיצולה של סודן לשתי מדינות תהיה בעלת השלכות כבדות משקל על המעורבות המעצמתית ובראש ובראשונה על סין וארה"ב. פירוקה של סודן מדאיג גם מדינות ערביות רבות אשר אינן הומוגניות מבחינה אתנית או דתית. המצרים מודאגים מחידוש מלחמת האזרחים בסודן אשר תגרום להתגברות זרם הפליטים אליה, בעיה איתה תצטרך גם ישראל להתמודד לנוכח מעבר הפליטים בשנים האחרונות מאפריקה לישראל.

סין השקיעה מיליארדי דולרים במשק הנפט הסודני, ומבחינה פוליטית היא קרובה לממשלת חארטום שבצפון. שני שלישים מהנפט הסודני נשלח לסין, המחזיקה ב-40% מהבעלות על חיפושי הנפט בסודן באמצעות חברות שונות. יצירת מדינה עצמאית בדרום תביא להסרת הסנקציות האמריקניות ולשיבתן של חברות הנפט האמריקניות למדינה, אשר תבקשנה להשקיע מיליארדי דולרים בעצמן, בבניית בתי זיקוק ובתשתיות חלופיות לתשתית הקיימת.

הסכם השלום בסודן שהושג ב-2005, נמצא בפני קריסה. בשנה הבאה צפויות להיערך בחירות במדינה, ושנה לאחר מכן משאל עם על עתידה של סודן. על כף המאזנים עומד הרצון של צפון סודן לשמור על אחדות לאומית תחת הגמוניה ערבית מול רצון הדרום להשיג עצמאות מלאה. הפער העצום בין הצדדים, המתודלק באינטרסים כלכליים ובמעורבות המעצמות מאחורי הקלעים, יוביל ככל הנראה להתפרצות אלימה, חריפה אף יותר מאשר הטבח בדארפור.

בדרום, אשר התגשם במציאות, כי הצפון המאוכלס והחזק יותר, יבקש לכפות את תרבותו ושלטונו על כל סודן.

עשר שנים לאחר האיחוד הכריזה סודן על עצמאות, אולם כבר שנה קודם לכן, הייתה המדינה האפריקנית בעיצומה של מלחמת אזרחים. צפון סודן נשלטת על ידי ערבים-מוסלמים כאמור, ואילו בדרום האוכלוסיה היא אחת ההטרוגניות ביותר בעולם – כ-200 קבוצות אתניות שדתם היא שילוב בין האמונה הנוצרית ובין אמונות שבטיות.

ממשלת חארטום ביקשה מאז עצמאותה ליצור ערביזציה של המדינה, קרי להשליט את התרבות הערבית ברחבי המדינה. מלחמת האזרחים הראשונה הסתיימה ב-1972 ובה נהרגו כחצי מיליון בני אדם, 80% מהם לפחות היו אזרחים לא מעורבים. מלחמת האזרחים השנייה שפרצה ב-1983 כבר גבתה כ-1.9 מיליון קורבנות. מוקד האלימות עבר מאז למערב המדינה. גם שם מנסה ממשלת חארטום לבצע ערביזציה, והיא אף מואשמת בניסיון לבצע רצח עם.

ערב החתימה על ההסכם ב-2005, טענה הממשלה הסודנית כי המלחמה בדארפור פרצה בשל מלחמת האזרחים השנייה בסודן, מכיוון שזו כילתה את משאבי הממשלה והותירה את מערב המדינה ללא תמיכה ממשלתית משמעותית [3]. הפגיעה הכלכלית באזור הייתה אחת הסיבות לפרוץ המאבק בין הג'אנג'וויד ואנשי דארפור. סיום מלחמת האזרחים במדינה, כך הבטיחו בממשלה, תקרב את סיום המשבר בדארפור, מאחר והממשלה תוכל להפנות משאבים רבים לשיקום מערב המדינה [4].

הפסקת האש ופיתוח תעשיית הנפט במדינה שהגיע לאחר מכן, הביאו למידה מסויימת של רווחה בסודן, אך זו הייתה בעיקר מנת חלקה של האוכלוסייה העירונית במדינה, שחמשית ממנה מרוכזת בחארטום הבירה. במקביל, הייתה זו הפסקת האש שאפשרה לממשלת סודן להעניק גיבוי נרחב יותר

מלחמת האזרחים בסודן, פרצה ב-1983 בין הצפון המוסלמי לבין הדרום הנוצרי, והסתיימה רק ב-2005, בחתימה על הסכם שלום. כ-2 מיליון בני אדם מצאו את מותם בשנות המלחמה. סיום המלחמה לא בישר על שקט לאזור - באותו זמן כבר השתוללה במערב המדינה, בחבל דארפור, מעין מלחמת אזרחים בין שבטים ערביים המכונים ג'אנג'אוויד ובין מקומיים בני קבוצת הפור. במלחמה זו נהרגו, על פי הערכות מקובלות, כ-400,000 בני אדם. 3 מיליון אחרים הפכו פליטים.

במסגרת ההסכם שהביא לסיום הלחימה ב-2005, הסכימה הממשלה לעריכת בחירות חופשיות לפרלמנט בעתיד. מועד הבחירות נקבע לבסוף לאפריל 2010, ובו אמורים להשתתף כל אזרחי סודן בבחירות רב-מפלגתיות. על אף ההסכם, נראה כי הממשלה הסודנית פועלת לסכל כל אפשרות להפתעה בבחירות.

נשיא ארה"ב לשעבר, ג'ימי קרטר, הזוכה לאמון בעולם הערבי ובמדינות ריכוזיות בכלל, הוזמן כדי לפקח על מערכת הבחירות. עם זאת, ההסתברות כי קרטר וכ-30 פקחים שצפויים להגיע עימו, יוכלו להשתלט על תהליך הבחירות במדינה הגדולה ביותר באפריקה בשטחה, שואף לאפס [1]. קרטר עצמו כבר הזהיר כי בתנאים הנוכחיים יהא זה בלתי אפשרי לנטר את הבחירות, מאחר וחופש התנועה של הפקחים מטעמו אינו מובטח [2].

המטרה העיקרית של הבחירות ב-2010 היא ליצור את התנאים המקדימים לביצוע משאל עם בינואר 2011, בו תעמוד להצבעה השאלה האם הצפון והדרום ייפרדו. מדובר באירוע נפיץ ביותר, בעל פוטנציאל אלימות גדול מכפי המתרחש בדארפור כיום. שורשי המתחות בין הצדדים נטועים בעידן הקולוניאלי ובשנות המאבק לעצמאות.

ב-1946 החליטו הבריטים, ששלטו בסודן באותו זמן, לאחד בין הצפון הערבי והדרום האפריקני שהיו עד אז שתי ישויות נפרדות. על רקע זה נוצר חשש

פליטים בדארפור - ישיגו רגיעה עם פיצול המדינה: צילום: סוכנות הסיוע של האו"ם

במצב כזה, בו דרום סודן תהיה ללא גישה לים, הופכת קניה למדינת מפתח, בתור המדינה היחידה הגובלת בדרום סודן ומחזיקה בגישה לים. יציאה אפשרית אחרת לים עבור דרום סודן העצמאית, היא דרך ג'יבוטי, בדומה לאופן בו מייצאת אתיופיה הנטולה אף היא גישה ישירה לים, את סחורותיה.

במזרח אפריקה מתקיימת ברית בין שלוש מדינות נוצריות – אתיופיה, קניה ואוגנדה, אשר מסוכסכות כבר שנים עם ממשלת חארטום, ואשר תמכו בצורה כזו או אחרת, בארגוני גרילה במזרח סודן, שלחמו בממשלה המרכזית. זו מצידה, מעורבת כיום או שהייתה מעורבת בעבר, בסיוע לכוחות מורדים בכל אחת מהמדינות האלה, כמו גם בסומליה. עצמאות דרום-סודנית היא אינטרס מיוחד עבור מדינות אלה, שתקבלנה בברכה מדינת חיץ בין ובין סודן הערבית.

באופן כזה, הופך הסכסוך הפנימי לכאורה, לסכסוך רווי אינטרסים עולמיים. ארה"ב מבקשת להביא לסיום המשבר בדארפור, אולם קבוצות לחץ ותאגידים אמריקנים מביטים בעיניים כלות בפלישה הסינית לסודן המוחרמת מבחינה פוליטית. עצמאות מדינית לדרום סודן תעניק להם בכורה בבניית תשתיות במדינה, ובניצול משאבי הטבע.

מולה עומדת סין, המושקעת כאמור במיליארדי דולרים במדינה, ואשר זקוקה לנפט הסודני לכלכלתה הצומחת במהירות. עצמאות דרום-סודנית עשויה לסכן עבור הסינים את שבנו, ולהקשות עליהם לנהל משא ומתן עם אנשי הדרום, בשל החשדנות הרבה כלפי הסינים לאור ההיסטוריה שלהם עם השלטון בצפון.

באוקטובר, הציג נשיא ארה"ב אובאמה שלושה יסודות עליהם ניצב החזון שלו לסיום הסכסוך באזור - קיום כל ההסכמים שנבעו מהסכם השלום ב-2005, כגון חלוקת השלטון בין הצפון והדרום ואוטונומיה לתושבי הדרום, סיום המשבר בדארפור וקיום משאל עם ב-2011 בו יוכרע האם פניה של סודן לאחדות או לפירוד [5].

שבוע לאחר שהציג את תוכניתו, נקט אובאמה צעד ראשון כשהאריך בשנה נוספת את הסנקציות על ממשלת סודן, סנקציות שהוטלו לפני 12 שנה כבר. "פעולות אלה (המעורבות הסודנית בדארפור – א.ל. וי.ב), עוינות כלפי האינטרסים של ארה"ב ומציגות איום מתמשך לביטחונה הלאומי ולמדיניות החוץ של ארה"ב" [6]. הסנקציות המוטלות כיום על סודן כוללות איסור כמעט מוחלט על חברות אמריקניות

הסכסוך הפנימי לכאורה הופך לסכסוך רווי אינטרסים עולמיים. ארה"ב מבקשת להביא לסיום המשבר בדארפור, אולם קבוצות לחץ ותאגידים אמריקנים מביטים בעיניים כלות בפלישה הסינית לסודן המוחרמת מבחינה פוליטית. עצמאות מדינית לדרום סודן תעניק להם בכורה בבניית תשתיות במדינה, ובניצול משאבי הטבע.

לברוח על רקע מאבק העצמאות במדינה, שב לאפריקה לאחר שנים כמדריך טיסה בקניה. הוא בעל תואר שני ביחסים בינלאומיים, ואובאמה מחשיב אותו כמומחה לענייני אפריקה. ב-2006, גרשן אף התלווה לסנאטור אובאמה בביקורו באפריקה על תקן של יועץ ומומחה.

גם באיחוד האירופי מעוניין בסיום המשבר בדארפור, וקיום בחירות דמוקרטיות ושלוות בסודן. חברה אחת באיחוד, צרפת, היא בעלת אינטרסים ממוקדים יותר, לנוכח הקשר שלה עם צ'אד, אחת מהאויבות המובהקות של סודן. צ'אד מצויה במצב לחימה עם סודן אשר החרף בשל המלחמה בדארפור, שיצרה זרם פליטים אל תוך צ'אד עצמה. הצרפתים הציעו בעבר לבנות מסדרון הומאניטארי שיאפשר סיוע לאנשי דארפור, אולם עיקר רצונם לייצב את האזור.

הבחירות

אחד המהלכים החשובים ביותר להכנה לבחירות החופשיות ההיסטוריות בסודן, הוא מפקד האוכלוסין שנערך ב-2008, אולם תוצאותיו פורסמו רק ביוני 2009. בסודן ישנה חלוקה פדרלית של 25 מדינות. על פי המפקד, חיים בסודן 39

לסחור עם סודן, הקפאה של נכסים סודניים בארה"ב ועוד.

במסגרת החזון של אובאמה, מבקשת ארה"ב להביא את סודן לשולחן הדיונים, אולם היא מחרימה את נשיא סודן עומאר אל-באשיר, המבוקש כאמור על ידי בית המשפט הבינלאומי בהאג בעוון פשעי מלחמה.

מבקרו של הנשיא האמריקני טוענים כי מדובר בתפיסה נאיבית - מאחר וארה"ב מטילה סנקציות כבדות על הכלכלה הסודנית, אין באפשרותה לייצר לחץ נוסף על הסודנים, הנהנים מתמיכתה של סין, אשר בתורה נהנית מהאמברגו האמריקני המותיר לה את הזירה ריקה כמעט לגמרי מהשפעות זרות. העובדה כי האמריקנים מעוניינים לדון עם הסודנים, אך לא עם נשיא סודן, מונעת כמעט כל אפקטיביות ממהלך זה.

הנשיא אובאמה מינה את גנרל סקוט גרשן, איש חיל האוויר לשעבר המשמש כיועץ לנשיא, כשליחו המיוחד לסודן. גרשן (Gration), ביקר בחארטום ובגיובה, בירתה המנהלית של דרום סודן, ונועד עם מנהיגים שונים כדי לקדם את עניין הבחירות החופשיות במדינה. גרשן, שגדל בקונגו הבלגית עד שמשפחתו נאלצה

4. שם

5. "Sudan peace agreement signed 9 January historic opportunity, Security Council told", UNSC. press release, 08/02/2005

6. "Message to Congress Regarding Sudan", The White House Press Secretary, 27/10/2009

דילמה זו עשויה להיחסך להם אם בצפון יבחרו במהלך צבאי משלהם. בשנים האחרונות, עם הרווחה היחסית בצפון המדינה וייצוא מתפתח של נפט שמילא את הקופה במטבע זר, הפנתה ממשלת סודן לא מעט משאבים להצטיידות צבאית, בעיקר מסין. אנשי הדרום מצטיידים אף הם בנשק, אם כי מדובר בעיקר בנשק קל, לקראת התמודדות שדומה כי היא בלתי נמנעת. המתח בחמשת החודשים הקרובים לקראת הבחירות יגבר, וקיימת אפשרות לדחייה נוספת של הבחירות.

נראה כי אנשי הדרום הגיעו להחלטה אסטרטגית להתפרק מהצפון הערבי, וגם הצעה בדמות חלוקה מלאה והוגנת של השלטון עם הצפון כבר לא תשנה זאת. הצפון הערבי מבחינתו, אינו יכול להרשות לעצמו היפרדות מהדרום בשל סיבות היסטוריות וכלכליות, ועל כן נראה כי מלחמת האזרחים בסודן תתחדש ב-2010.

לנוכח ההיסטוריה של שתי מלחמות האזרחים הקודמות, ובהתחשב בעובדה שהפעם תהינה מעורבות בלחימה הצפויה מדינות נוספות וכן שלרשות ממשלת סודן נשק חדיש יחסית, נראה כי אנתנו עומדים בפני מרחץ דמים אכזרי.

קשה להעריך כיצד תסתיים המלחמה הזאת – מדובר במשחק סכום אפס של ממש. ניצחון של צפון סודן משמעותו הרג וגירוש של רוב תושבי דרום סודן, בדרך להפיכת סודן כולה למדינה בעלת רוב ערבי. מנגד, ניצחון של הדרום פירושו הקמת מדינה חדשה בעלת משאבים ניכרים אשר יאפשרו לה להתפתח כלכלית, בעוד שהצפון ייפגע אנושות.

מבחינת מערב סודן ובעיקר חבל דארפור, עשויה מלחמה שכזאת לאפשר פתרון מקומי, מאחר וממשלת סודן תתקשה למנוע מהקהילה הבינלאומית לחדור לאזור כדי לעצור את רצח-העם המתנהל שם. יהא אשר יהא, השנים הקרובות תהיינה עגומות ביותר מבחינת סודן.

הערות

1. Mohamed Osman, "Carter Center cites obstacles ahead of Sudan vote", AP, 03/11/2009

2. שם

3. "Historic Sudan peace accord signed", CNN, 09/01/2005

מיליון בני אדם, מספר דומה להערכות הבנק העולמי והממשל האמריקני, אולם החלוקה הפנימית בין המדינות היא סלע מחלוקת רציני. תושבי דרום סודן טוענים כי הם מרכיבים שליש מהאוכלוסייה, דהיינו כ-13 מיליון בני אדם, אולם המפקד הצביע על כך שבדרום חיים כ-8 מיליון בני אדם בלבד. תושבים רבים בדרום טענו כי לא נפגשו מעולם עם סוקרים מטעם הממשלה.

כך או אחרת, ביחד עם אוכלוסיית דארפור המקיפה מספר מדינות ומונה 7.5 מיליון בני אדם על פי המפקד, וכן בתוספת תמיכה של תושבי מזרח המדינה הנלחמים בעצמם בממשלת חארטום, ישנו לכאורה רוב להדחתו של הנשיא באשיר, אולם בשל הסקפטיות הרבה הנוגעת לאמינות המפקד, לתהליך רישום הבוחרים או למהלך תקין של בחירות חופשיות באפריק הקרוב, יש להניח כי באשיר יזכה לניצחון, שלא יוכר על ידי דרום המדינה.

סאלבה קיר, בן קבוצת הדינקה שהיא הקבוצה האתנית הגדולה ביותר בדרום סודן, נושא כיום בתואר נשיא דרום סודן. לקראת הבחירות הקרובות ומשאל העם שנראה כבר באופק, קרא לתושבי דרום סודן לבחור בעצמאות על פני אחדות לאומית, שבעיניו תמשך להנציח את הקיפוח רב השנים של דרום המדינה. בכך ביטא את העמדה הזוכה לרוב כמעט מוחלט בקרב תושבי הדרום.

שנות המלחמה עם הצפון חיזקו את רצונם להיפרד מהשלטון הערבי, אשר ב-20 השנים האחרונות הוא גם בעל אלמנטים דתיים חזקים. עושר המשאבים בדרום – מאגרי הנפט והאדמה הפורייה המנוגדת לצפון הצחיח, מעניקים תקווה כי דרום סודן תוכל לעמוד על רגליה בכוחות עצמה מבחינה כלכלית.

חוסר האמון הנוכחי של תושבי הדרום מלובה בידיעות בדבר אי-סדרים הנוגעים לרישום הבוחרים, אשר בתורם מחזקים את הקריאות להחרמת הבחירות. יש להניח כי ממשלת סודן אינה מתכוונת לפרסם תוצאה אחרת מלבד ניצחונו של באשיר בבחירות, הכרזה אשר תביא את המתיווח הפנימית לשיא. תוצאות אלה יעידו על הסיכוי לתוצאות הוגנות במשאל עם, וככל הנראה תרחף עננה כבדה באשר לסיכוי שהוא יתקיים.

באותו זמן, יעמדו אנשי הדרום בפני דילמה – האם לנסות ולפעול ברוח הפיוס היחסית של הסכמי 2005, או שמא להכריז מלחמה על ממשלת חארטום, ובכך להיחשב מבחינה בינלאומית כמי שהפרו את הפסקת האש.

גישוש ספרדי

אלון לוי ויובל בוסתן

לאחר חמש שנים של מדיניות אנטי-אמריקנית ואנטי-ישראלית, משנה ראש ממשלת ספרד ספאטרו את מדיניות החוץ שלו, במאמץ לחזק את מעמדו המתדרדר ולשקם את המשק שספג מכה קשה בעקבות המשבר הכלכלי. ספרד עשויה להיות המדינה האחרונה המכהנת כנשיאה במבנה הנוכחי בו מתחלפים נשיאים מדי חצי שנה, ולאחריה כבר יהיה לאיחוד, ככל הנראה, נשיא שיכהן שנתיים וחצי.

בשדה המדיני כדי לשמור על כסאו.

בינואר הקרוב יקבל ספאטרו את ההזדמנות שלו – ספרד תהפוך לנשיאה הזמנית של האיחוד האירופי, וספאטרו יוכל לנסות ולהעלות את הפרופיל שלו ברחבי היבשת. נראה כי דגש רב מבקש ספאטרו לשים על המזרח התיכון, ובחודש האחרון קיים פגישות רבות עם מנהיגים מהאזור ומשאר העולם בנוגע לתהליך השלום.

כניסתו של אובאמה לבית הלבן הטילה לפתחו של ספאטרו הזדמנות מסוג אחר – הפשרת היחסים עם ארה"ב. היחסים עם הכלכלה הגדולה ביותר בעולם חשובים למדינה הספרדית השקועה במיתון. ספאטרו אף הביע תמיכה נלהבת באובאמה כששמע כי זה האחרון זכה בפרס נובל לשלום.

ב-12 באוקטובר, טס ספאטרו לארה"ב, לפגישה עם הנשיא האמריקני. שני

מאז נכנס לתפקידו חוזה לואיס רודריגז ספאטרו ב-2004, נראה כי רק מעטים מבין מנהיגי המערב הצליחו שלא להסתכסך איתו. ראש וראשון הוא כמונן הנשיא האמריקני לשעבר, ג'ורג' בוש, אשר עמד בפני ביקורת קשה מצדו של ספאטרו בשל המלחמה בעיראק אותה כינה "פשע". ספאטרו אף הסיג את כוחותיו מעיראק מיד לאחר היבחרו והביא בכך להחרמתו על ידי האמריקנים, חרם שנותר על כנו עד כניסתו של אובאמה לבית הלבן.

בבחירות 2004 ספאטרו אף הביע תמיכה ביריבו של בוש, ג'ון קרי, שגיאה דיפלומטית עליה חזר ספאטרו לפחות פעמיים נוספות – הוא הביע תמיכה בקנצלר הגרמני שרדר לפני בחירות 2005 בהם זכתה מרקל השמרנית ובבחירות 2007 בצרפת תמך בסגולן רויאל הסוציאליסטית אשר הפסידה למועמד השמרני סרקוזי. סרקוזי כך נטען, כינה את ספאטרו במהלך מפגש עם חברי פרלמנט צרפתיים כ"לא אינטליגנטי במיוחד", טענה אותה הכחיש לאחר מכן.

ספרד בהנהגת ספאטרו עברה מהפכה חברתית עמוקה – ראש הממשלה

הסוציאליסטי קידם חקיקה רבה בתחום זכויות האדם, כגון חוקים בעד זוגות חד-מיניים, חוקים לטובת שוויון בין נשים לגברים, ליברליזציה בתחום ההפלות ועוד [1].

חוק ההפלות החדש כבר נחשב לחציית גבול הספרדית השמרנית, וספאטרו, שמתמודד עם 19% אבטלה ועם גרעון תקציבי ענק, זקוק להצלחות

המנהיגים שנולדו באותו יום בהפרש של שנה אחת בדיוק – אובאמה יליד ה-4 באוגוסט 1961, ואילו ספאטרו יליד 1960, רואים עין בעין נושאים רבים, מהפיוס עם העולם המוסלמי, דרך הרצון לסיים את המלחמה בעיראק במהרה ועד למדיניות בנושא ההתחממות העולמית [2].

ספאטרו, המכיר הדומיננטיות האמריקנית בכל הנוגע למזרח התיכון, ביקש לתאם עם אובאמה את מהלכיו, כדי להשפיע באופן אפקטיבי על התהליכים המדיניים. אולם היה על ספאטרו לפתור עוד סוגיה – היחסים המעורערים עם ישראל, שם לא מקבלים בברכה את ראש הממשלה הספרדי. היעד הבא אם כן, לאחר הביקור בווינגטון, היה המזרח התיכון.

לא אהוד בישראל

היסטוריית היחסים בין ספרד של ספאטרו וישראל עמוסה בעימותים – ספאטרו נחשב למבקר חריף של ישראל, ומגובה בדעת קהל פרו-פלשתינית בארצו, נראה כי אמירות שנתפסו בישראל כאנטי-ישראליות, זיכו אותו בנקודות בדעת הקהל הספרדית. כך היה במהלך מבצע עופרת יצוקה, עת שיעור התמיכה בספאטרו היה נמוך, אולם עלה בשל ביקורתו על מהלכי ישראל.

ב-2006, הציעו הספרדים מתווה משלהם לשלום עם הפלשתינים, בלי לתאם עם ישראל.

עיקרי המתווה - הפסקת אש מיידית, הקמת ממשלת אחדות פלשתינית, חילופי אסירים, שיחות בין מנהיגי ישראל והרשות הפלשתינית ושליחת כוח משימה בינלאומי לעזה שיפקח על קיום ההסכם.

ישראל התרעמה בעיקר על ההצעה להקים כוח בינלאומי בעזה. בספרד עצמה נחשבת ישראל לכמעט מוקצית - שגריר ישראל בספרד וזוגתו ספגו נאצות אנטישמיות, הזמרת אחינועם ניני שהופיעה בברצלונה התמודדה עם קהל

ספאטרו (ומשפחתו) עם אובאמה - היחסים עם ארה"ב הופשרו. צילום: הבית הלבן

כניסתו של אובאמה לבית הלבן הטילה לפתחו של ספאטרו הזדמנות מסוג אחר – הפשרת היחסים עם ארה"ב. היחסים עם הכלכלה הגדולה ביותר בעולם חשובים למדינה הספרדית השקועה במיתון. ספאטרו אף הביע תמיכה נלהבת באובאמה כששמע כי זה האחרון זכה בפרס נובל לשלום.

ספאטרו עם פרס - מנסה להתקרב לישראל. צילום: משרד החוץ

עוין, ובמהלך מלחמת לבנון השנייה ועופרת יצוקה, מלאו רחובות ספרד ברבבות מפגינים שקראו קריאות בגנות ישראל.

מכון מחקר ספרדי שערך ב-2005 סקר בו הביעו 21% מהנסקרים דעה שלילית על היהודים, גילה כי שיעור זה עלה ל-46% בשנה האחרונה, מה שמעמיד את ספרד בצמרת המדינות האנטישמיות.

ספאטרו, שצולם בעבר לובש כאפייה, נושא בוודאי בחלק מהאחריות כלפי הסנטימנטים השליליים נגד ישראל בארצו - הוא סירב להגיע לארץ עד השנה, והפנה כתף קרה למנהיגים ישראלים. בספרד נעשו ניסיונות להעמיד קצינים ישראלים לדין בעוון פשעי מלחמה, ועמדתו הביקורתית כלפי ארה"ב התחברה לעמדתו נגד ישראל, לא עניין נדיר בהתחשב באופן השמאל האירופי.

בינואר הגיע ספאטרו לישראל לאחר מבצע עופרת יצוקה, לצדם של מנהיגים אירופיים אחרים, והעניק את התחושה כי ספרד מבינה את המניעים הישראלים. שר החוץ הספרדי מורטינוס אף כינה את שר החוץ ליברמן "פרגמאטי". בהשוואה לביקורת שהופנתה כלפי ליברמן מנשיא צרפת סרקוזי הנחשב לידיד ישראל, נראה שמורטינוס כמעט יצא מגדרו כדי לחמם את היחסים עם ישראל [3].

הביקור של ספאטרו בישראל היה מנומס ביותר - בשיחה עם נתניהו שמע ממארחו כי ישראל פתרה את המחלוקות הנוכחיות בנוגע להתנחלויות עם ארה"ב. ספאטרו ביקר גם ביד ושם ונשא דברים קצרים לאחר מכן. לאורך הביקור הדגיש ספאטרו את מחויבותה של ארצו לסיוע לכל הצדדים להגיע לפתרון של שלום במזרח התיכון. בעבר כינה את הסכסוך הישראלי-פלשתיני "סרטן השולח גרורותיו ברחבי האזור". עיקר המסר הספרדי היה כי ניתן לסמוך עליהם כמתווכים הוגנים.

אולם בישראל לא מיהרו להתעלם מההיסטוריה של ספאטרו כמבקר חריף, וביקשו להימנע מסיטואציה בה יש לספרד השפעה על התהליך המדיני. שר הביטחון ברק ביטל ביקור מתוכנן בספרד בתחילת נובמבר, בשל מחלוקת הנוגעת לפיקוד על כוחות יוניפי"ל בלבנון. ברק אמור היה לפגוש את ראש הממשלה ספאטרו, את שר החוץ מוראטינוס ואת שרת ההגנה צ'אקון. הסיבה הרשמית שניתנה הייתה שינוי בלוח הזמנים של ברק, שרצה לבקר בארה"ב, אולם המחלוקת בנוגע לפיקוד על כוח של 13,000 החיילים של יוניפי"ל נראה

בינואר הגיע ספאטרו לישראל לאחר מבצע עופרת יצוקה, לצדם של מנהיגים אירופיים אחרים, והעניק את התחושה כי ספרד מבינה את המניעים הישראלים. שר החוץ הספרדי מורטינוס אף כינה את שר החוץ ליברמן "פרגמאטי". בהשוואה לביקורת שהופנתה כלפי ליברמן מנשיא צרפת סרקוזי הנחשב לידיד ישראל, נראה שמורטינוס כמעט יצא מגדרו כדי לחמם את היחסים עם ישראל.

המתרחש באזור. ב-20 באוקטובר ביקר נשיא לבנון, מישל סולימאן, במדריד ונפגש עם ספאטרו. השניים דנו במו"מ הישראלי-פלשתיני, והנשיא הלבנוני הדגיש את החשיבות של פתרון בעיית הפליטים בכל הסדר שיושג. בלבנון חיים על פי הערכות שונות כ-400,000 פלשתינים במחנות הפליטים, ולבנון, בדומה למדינות ערביות אחרות, מעוניינת בחזרתם לישראל או למדינה פלשתינית עצמאית בהסדר עתידי.

הביקור עצמו היה הראשון של נשיא לבנוני בספרד מאז 1957. עוד הוסכם על קיום טיסות ישירות של חברת איבריה ממדריד לביירות. סולימאן הגיע למדריד מלווה בכמה משריו, כדי לבחון דרכים נוספות להידוק היחסים בין המדינות [4].

לא ברור עדיין כיצד מתכננים הספרדים להתמודד עם הסוגיות השונות, וקרוב לוודאי שיתקשו להשיג פריצת דרך כלשהי, כפי שנכשלו רבים לפנייהם. ההתנגדות הישראלית לחילוף בין האיטלקים לספרדים בפיקוד על הכוחות

שהיוותה את הסיבה המרכזית לביטול הביקור בן היומיים.

על פי התוכנית, אמורה איטליה להעביר את הפיקוד על הכוח לספרד, אולם ישראל שבעת רצון מתפקוד האיטלקים, ומעוניינת שהפיקוד האיטלקי יאריך את הקדנציה שלו בשישה חודשים נוספים. ראש הממשלה נתניהו אף פנה בשיחת טלפון לעמיתו האיטלקי, סילביו ברלוסקוני, כדי שזה יפעיל את השפעתו לשם כך.

ספרד, תורמת החיילים הרביעית בגודלה לכוח המוצב בדרום לבנון, מעוניינים שהחילוף יתבצע כסדרו - בינואר הקרוב תהפוך ספרד לנשיאת האיחוד התורנית, ובכוונת הספרדים להפוך, כאמור, לגורם בעל השפעה בזירה המזרח-תיכונית בשנה הקרובה. פיקוד על כוח כה רגיש באזור עשוי לסייע לה לזכות במעמד מרכזי שכזה.

ספאטרו ביקר גם בסוריה וברשות הפלשתינית כדי לקבל תמונה נרחבת על

עם יישור הקו של מנהיגים סוציאליסטים עם קו זה, יכולה ישראל לקוות ליחס הוגן יותר מהיחס ממנו סבלה בעשור האחרון.

הערות

1. עוד על פועלו של ספאטרו, ראה במאמר "האיחוד המאוחד", בגיליון אוקטובר 2009 של סיקור ממוקד

2. Ciaran Giles, "Spanish premier meets with Obama", AP, 12/10/2009

3. דנה ויס, "ספאטרו בביקור היסטורי בישראל", ערוץ 2, 17/10/2009

4. "Spain vows to work with US to relaunch Mideast peace process", AFP, 20/10/2009

בלבנון, מדגימה עד כמה רחב הפער בין ישראל לספרד, מה שיכול להוביל לאחת משתי התרחשויות - חיזור ספרדי עיקש אחר ישראל, או השלמה עם המצב והתקרבות דווקא לצד הערבי, לא סיטואציה פשוטה עבור ישראל נוכח מעמדה של ספרד כנשיאה התורנית של האיחוד.

אישור אמנת ליסבון

בגיליון אוקטובר עסקנו בהרחבה במצבה של אירופה ערב אימוץ אמנת ליסבון. חודש לאחר מכן, עם התקבל האישור הצ'כי המיוחל, מתפנה אירופה לממש את סעיפי האמנה במטרה להביא לפעולה הרמונית של האיחוד האירופי כגוף אחד המשפיע על הזירה הבינלאומית.

יחסי הכוחות בתוך האיחוד האירופי יוצרים כיום מצב נדיר מבחינת ישראל, כפי שכבר ניתן היה לראות בסיום מבצע עופרת יצוקה עם הגעת מנהיגים אירופים לתמוך בישראל, בנאומי המנהיגים האירופים באו"ם בעד ישראל ונגד איראן, בתמיכה של מדינות אירופיות בישראל בוועידת דרבן לנוכח אמירות אנטי-ישראליות מצדו של נשיא איראן אחמדינז'אד, בתמיכה בישראל בוועדת זכויות האדם של האו"ם על רקע דו"ח גולדסטון ועוד.

בעוד שמנהיגי בריטניה, גרמניה, צרפת ואיטליה נחשבים כיום לפרו-ישראלים במידה כזו או אחרת, החיזור הספרדי הנוכחי אחרי ישראל מדגיש עד כמה מעמדה של ישראל באירופה עבר שינוי בשנים האחרונות. העובדה כי נשיא ארה"ב אובאמה נהנה מפופולאריות רבה יותר באירופה בהשוואה לקודמו בתפקיד, משליכה לא מעט על היחס החיובי ממנו נהנית ישראל.

מאחר והביקורת כלפי ישראל בקרב המדינות הגדולות נחלשה באופן ניכר, נוטלות מדינות כגון שבדיה, נורבגיה, פולין ויוון את תפקיד המבקרות של ישראל, כאשר שתי הראשונות הגיעו זה מכבר לנקודת משבר של ממש עם ישראל. אולם משקלן של שלוש מהארבע – נורבגיה אינה חברה באיחוד - הוא קטן יחסית באיחוד האירופי, ועל כן במציאות של נשיא קבוע המקבל את הוראותיו ממועצה בה חברים מנהיגי המדינות ובה יש השפעה למנהיגי המדינות הגדולות, ישראל יכולה לקוות ליחס אוהד יותר בתקופה הקרובה מכיוון אירופה.

האירופים יבקשו לקבל תפקיד גדול יותר בתהליכי המשא ומתן במזרח התיכון, ועל כן יזדקקו הן לאמון הישראלי והן לאמון הערבי על המשתמע מכך. אולם לנוכח הקו השמרני המוביל באירופה, ובעיקר

